

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎี แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังต่อไปนี้

1. มโนทัศน์แบบจำลองทางความคิด (Mental model)
2. มโนทัศน์อัตลักษณ์ (Identity) และมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้อง
3. มโนทัศน์อัตลักษณ์ในเรื่องของความพิการ
4. ทฤษฎีเรื่องการเสริมพลัง (Empowerment theory)
5. แนวคิดสตรีนิยมในแนวสตรีพิการ (Feminist Disability Studies)

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้มโนทัศน์แบบจำลองความคิดช่วยอธิบายร่วมกับมโนทัศน์อัตลักษณ์ เกี่ยวกับการที่มนุษย์รับรู้ เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การกระทำ พฤติกรรม มนุษย์ไม่ได้เป็นฝ่ายถูกกำหนดเท่านั้น แต่เลือกที่จะรับข้อมูลและตัดสินใจบางสิ่งบางอย่างได้ แม้จะคงอยู่ภายใต้อิทธิพลข้อบังคับของสังคมก็ตาม มนุษย์พิจารณาบริบทและเลือกอัตลักษณ์ของตนตามจุดประสงค์ที่แตกต่างกันไป อาจเลือกที่จะมีหลากหลายอัตลักษณ์

ทฤษฎีเรื่องการเสริมพลัง ที่เข้ามาจากแนวคิดของสตรีนิยมนอกกระแสหลัก (สตรีนิยมผิวดำ) ซึ่งกระบวนการเสริมพลังนี้ได้ถูกนำไปใช้ในการทำงานของกลุ่มคนยากจน กลุ่มคนชายขอบ คนด้อยโอกาส คนพิการ ผู้ติดเชื้อเอดส์ เป็นต้น โดยจะนำมาช่วยในการอธิบายการเสริมพลังจากการสร้างอัตลักษณ์ในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม

สำหรับมโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องความพิการและสตรีนิยม ในแนวสตรีพิการ ที่ยกขึ้นมากล่าวในที่นี้จะทำให้เข้าใจถึงแนวคิดของกลุ่มคนพิการที่ใช้ในการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะส่วนที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ ตลอดจน เชื่อมโยงเรื่องของอัตลักษณ์ที่เป็นระดับบุคคลไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมือง แนวคิดสตรีนิยมนำเรื่องของร่างกาย (Body) เข้ามาร่วมพิจารณาและเห็นว่ามีมีความสำคัญต่อคนพิการ เพราะ คนพิการ เป็นผู้ที่มีความบกพร่อง (Impairment) ของร่างกายหรือการทำงานของระบบการรับรู้ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อยู่ ซึ่งความบกพร่องนั้นมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนพิการกับกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมด้วย

1. มโนทัศน์ แบบจำลองความคิด (Mental model)

มโนทัศน์ แบบจำลองความคิด (Mental model) ถูกศึกษาในสาขาวิชามานุษยวิทยา การระลึกรู้ (Cognitive Anthropology) ที่กล่าวถึงการสร้างความรู้ของมนุษย์ การสร้างความรู้มี 2 ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล มนุษย์เผชิญกับปรากฏการณ์ของโลกภายนอกและนำข้อมูลที่ได้มาร่วมคิดกับประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ สร้างเป็นกรอบความคิดของตัวเองขึ้น (เรียกว่า Mental model) เพื่อสร้างความหมาย คุณค่า และความเชื่อ เพื่อความเข้าใจด้วยตัวเอง ระดับที่สองคือ ระดับสังคมและชุมชน มนุษย์อยู่ร่วมกันและพัฒนาแบบแผนวัฒนธรรมเพื่อเป็นฐานความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งควบคุมพฤติกรรม มนุษย์สร้างกรอบวัฒนธรรมซึ่งเป็นความคิดความเชื่อที่คนในสังคมหรือกลุ่มมีร่วมกัน (เรียก Cultural model) (Kempton, Boster and Hartley, 1997, pp.10-11) แบริด ชอร์ (Shore, 1996, pp. 7, 10) ได้กล่าวว่าในการศึกษามานุษยวิทยาช่วงปลายทศวรรษที่ 20 ได้มีการพิจารณาข้อวิพากษ์จากแนวคิดหลังสมัยใหม่เกี่ยวกับมโนทัศน์เรื่อง วัฒนธรรม ชอร์กล่าวถึงการปะทะประสานระหว่างกรอบความคิดของบุคคลกับกรอบวัฒนธรรม มนุษย์ไม่ได้เป็นฝ่ายรอรับ และสร้างความรู้ของตนเองตามที่เป็นข้อกำหนดสำเร็จรูปแล้วจาก วัฒนธรรม แต่มนุษย์มีกระบวนการสร้างความหมายอยู่ตลอดเวลาโดยใช้ข้อมูลจากวัฒนธรรม มนุษย์เลือกว่าจะนำส่วนไหนไปใช้หรือต้องการรู้ บุคคลไม่ได้ถูกกำหนดจากกรอบวัฒนธรรมเสีย ทั้งหมด ซึ่งเป็นการแสดงนัยยะถึงความเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตชีวา มีความสามารถกระทำบางอย่างได้ แม้จะยังมีข้อจำกัดของกรอบวัฒนธรรมอยู่ก็ตาม การปฏิสัมพันธ์ระหว่าง Mental model กับ Cultural model เป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้เกิดการรับรู้ (Perception) และความรู้ (Knowledge) อันนำไปสู่การกระทำของมนุษย์

ปีเตอร์ เซงเก (Peter Senge) (1990) กล่าวถึงมโนทัศน์แบบจำลองความคิดว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสำคัญขององค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning organization) และบุคคลเรียนรู้ ซึ่งหลักสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การคิดเชิงระบบ (System Thinking) การสร้างพลังแห่งตน (Personal Mastery) แบบจำลองความคิด (Mental Model) วิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision) การเรียนเป็นทีม (Team Building) โดยได้อธิบายแบบจำลองความคิดว่า **แบบจำลองความคิดเป็นกรอบความคิดหรือภาพที่อยู่ในความคิดของบุคคล** ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ที่ผ่านมา บุคคลจะสร้างภาพในความคิด โดยมีการให้ความหมาย ความเชื่อ และคุณค่า และใช้ภาพนั้นในการกำหนดพฤติกรรม ซึ่งกรอบความคิดของบุคคลอาจไม่ใช่ความจริงหรือสิ่งถูกต้อง เช่น ชาวตะวันตกบางคนเห็นคนไทยเดินในห้องประชุม บางครั้งคนไทยมีการก้มหลัง จึงคิดว่าเป็น

อาการผิดปกติเกี่ยวกับสุขภาพของกล้ามเนื้อหลัง แต่ในความเป็นจริงแล้ว คนไทยนั้นเดินผ่านผู้ที่ อาวุโสจึงก้มหลังเดิน แสดงความเคารพ

ความเข้าใจอิทธิพลของแบบจำลองความคิดทำให้เราเข้าใจผู้อื่น เข้าใจความ หลากหลายของความคิด และสามารถใช้พลังของความหลากหลายในการ เรียนรู้และสร้าง ความสำเร็จให้องค์กร ปัญหาของแบบจำลองทางความคิดไม่ได้อยู่ที่ว่าถูกหรือผิดเท่านั้น แต่มักมี ปัญหาว่าเราไม่ตระหนักว่าเรากำลังใช้แบบจำลองทางความคิดอยู่ ซึ่งฝังอยู่ในจิตใต้สำนึก เราไม่ รู้ตัว และแบบจำลองทางความคิดนั้นเป็นแบบที่ล้าสมัยแล้วในขณะนี้ ง ๆ ดังตัวอย่างของ แบบจำลองทางความคิดของอุตสาหกรรมรถยนต์สมัยทศวรรษที่ 1970-1980 ซึ่งทำให้รถยนต์ญี่ปุ่น และรถยนต์ยุโรปเข้าไปแย่งตลาดได้ถึงเกือบร้อยละ 40 ในขณะนั้นอุตสาหกรรมรถยนต์อเมริกามี ความเห็นว่า คนอเมริกันซื้อรถยนต์เพื่อเป็นเครื่องบอกรฐานะ จุดสำคัญจึงอยู่ที่รูปปลั๊ก ษณ์หรือการ ออกแบบ ไม่ใช่คุณภาพ ตลาดอเมริกาแยกตัวออกจากส่วนอื่นของโลก คนงานไม่มีส่วนในการ พัฒนาประสิทธิภาพงานหรือคุณภาพของผลิตภัณฑ์

การปฏิสัมพันธ์ระหว่าง Mental model กับ Cultural model เป็นกระบวนการ ทางสังคมที่ทำให้เกิดการรับรู้ (Perception) และความรู้ (Knowledge) อันนำไปสู่การ กระทำของมนุษย์ ดังนั้นในการศึกษาแบบแผนทางความคิดของบุคคลซึ่งมีลักษณะของความ เป็นนามธรรม ในทางปฏิบัติ จึงเป็นการศึกษาถึงการรับรู้ (Perception) ของบุคคลเพื่อเป็นสื่อให้ เข้าใจถึงสิ่งที่อยู่ในความคิดของบุคคล Kempton et al (1997) และ Opart Panya and Solot Sirisai (2003) ศึกษาถึงการรับรู้ของคนกลุ่มต่างๆ ที่มีต่อเรื่องสิ่งแวดล้อม เพื่อทำความเข้าใจถึง สำคัญด้านสิ่งแวดล้อมของกลุ่มบุคคล และกรอบคิดเชิงวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ ใหม่ในวงการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม

2. มโนทัศน์อัตลักษณ์ (Identity)

แนวคิดในการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์มีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลง ความหมาย เดิม เรายังคุ้นเคยกับคำว่าเอกลักษณ์ซึ่งหมายถึงคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลหรือสิ่งของ คุณสมบัตินั้น อาจจะได้โดดเด่นออกมาจากสิ่งอื่น แต่ในการศึกษาสังคมศาสตร์ปัจจุบันได้เปลี่ยนความหมายแล้ว โดยเฉพาะในทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) นิยามความหมายซึ่งสามารถเลื่อนไหล เปลี่ยนแปรไปตามบริบท มิได้หมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัว แล้ว ในการวิจัย ครั้งนี้ได้ประยุกต์ แนวคิดของทฤษฎีหลังสมัยใหม่เพื่อช่วยอธิบายในเรื่องอัตลักษณ์นี้

อภิญา เพื่อพิสูจน์ (2546) ได้ทบทวนทฤษฎีและ กรอบแนวคิดในเรื่องของอัตลักษณ์ (Identity) ทำให้เห็นว่าการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ มีมายาวนานและในหลายสาขาวิชา สาขาที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือ ปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิดเรื่องของคุณสมบัติของมนุษย์ การให้ความหมายของความเป็นตัวตน คำที่มีความเกี่ยวเนื่องในการศึกษาเรื่องนี้ ได้แก่ คำว่า Subject, subjective, subjectivism, individual, individualism, personality, self และ agency

หัวใจของวิธีคิด ในยุคสมัยใหม่ (Modernism) คือปรัชญาในยุคแสงสว่างแห่งภูมิปัญญา (Enlightenment) ในศตวรรษที่ 18 ลัทธิปัจเจกนิยม (Individualism) เชื่อมั่นในศักยภาพตามธรรมชาติของมนุษย์ว่าสามารถเข้าถึงความจริง (truth) ที่เป็นสากล สามารถมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับระเบียบและความเป็นเหตุเป็นผลของความจริงสูงสุดนั้นได้ วิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าของอารยธรรม ในทุกด้าน อุดมคติคือการใช้ความรู้เพื่อปลดปล่อยมนุษยชาติให้เป็นอิสระจากการขาดแคลนทางวัตถุ ความไร้เหตุผล เป็นเสรีจากธรรมชาติด้านมืดในตัวมนุษย์เอง การสร้างทฤษฎีทางสังคมมีลักษณะมุ่งแสวงหากฎสากล (Universal law) ที่จะอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ได้ครอบคลุม วิธีคิดกระแสหลักเชื่อในแนวคิดสารัตถะนิยม (Essentialism) คือเชื่อว่าธรรมชาติของสังคมหรือมนุษย์มี “คุณสมบัติบางอย่าง” เป็นแก่นแกนที่ซ่อนแฝงอยู่ลึกๆ และกำหนดทิศทางของพฤติกรรมที่เห็นจากภายนอก ซึ่งแนวคิดนี้มีผลต่อการทำความเข้าใจในทัศนอัตลักษณ์

วิธีคิดแบบปัจเจกนิยมทำให้ ภาพลักษณ์ของปัจเจกมี แก่นแกน (Essence) ที่มีลักษณะคือ แก่นแกนที่เป็นจิตสำนึกและกระบวนการของเหตุผล มีความเป็นเอกภาพ เป็นศูนย์รวมของบุคลิกภาพหรืออัตลักษณ์อย่างหนึ่งที่แน่นอนแจ่มชัด ปัจเจกภาพเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง เป็นที่มาและฐานรากทางศีลธรรม รวมทั้ง พิจารณาความสัมพันธ์กับโลกข้างนอกตามแนวคิดทวินิยมของเดร์คาร์ตส์ที่ว่าสามารถตัดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกภายนอกได้ ความสัมพันธ์กับโลกสามารถแยกออกและควรพิจารณาที่หลังจากการนิยามปัจเจก ทำให้โลกข้างนอกดูราวเป็นอิสระ แยกต่างหากจากความเป็นตัวของมนุษย์ได้ ลักษณะสำคัญของการใช้เหตุผลในชีวิตประจำวัน คือความสามารถในการคาดคำนวณได้ ดังจะเห็นในการศึกษาที่มีการคาดประมาณต่างๆ ดั่งนั้นอารมณ์ ความรู้สึกที่จะทำให้การคาดคำนวณต่างๆ ผิดพลาดจะถูกตัดออกจากการศึกษา พฤติกรรมมนุษย์ดูจะมีแบบแผน สามารถคาดเดาทำนายล่วงหน้าได้ สิ่งนี้มักปรัชญาที่ส่งอิทธิพลต่อความคิดยุคหลังสมัยใหม่เห็นว่าเป็นเพียงอุดมการณ์และมายาคติ

ในการศึกษาสังคมวิทยาให้ความสำคัญกับประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและปัจเจก ในประเด็นเรื่องมโนทัศน์อัตลักษณ์ มีการตั้งคำถามที่ว่าอัตลักษณ์ของปัจเจกประกอบขึ้นจากอะไร สังคมมีกลไกหรือ องค์กรบวนการในการซึมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกได้อย่างไร ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกนำไปสู่การสร้างและเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์อย่างไร ซึ่งสังคมวิทยาที่เน้นระดับจุลภาค ได้แก่ สายปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic interactionism) จะสามารถอธิบายถึงปัจเจกที่มีอิสระในการคิดริเริ่ม จัดการกับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้ในระดับหนึ่ง มากกว่าสังคมวิทยาระดับมหภาคที่กล่าวถึงอิทธิพลของสังคมในการกำหนดปัจเจก

แนวความคิดหลังสมัยใหม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ ทั้งนี้ความคิดหลังสมัยใหม่มีสมมติฐานอันใหม่ และการเสนอความคิดที่ได้แย้งกับความคิดยุคสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลต่อการศึกษาในเรื่องอัตลักษณ์ ลักษณะของแนวคิดหลังสมัยใหม่ มีจุดเด่นที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. การตั้งข้อสงสัยกับเหตุผลในฐานะเป็นเครื่องมือให้เข้าถึงความเป็นจริง แนวคิดหลังสมัยใหม่อาจเรียกได้ว่าเป็นช่วง “วิกฤตของเหตุผล” ที่ผ่านมาทฤษฎีต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลในฐานะเครื่องมือแสวงหาความรู้ เชื่อมันว่าเหตุผลจะไม่บิดเบือนหรือแทรกแซงสิ่งที่ถูกศึกษา เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงที่ได้มานั้นมีลักษณะที่เป็นสากล ความถูกต้องของความรู้ต้องเป็นอิสระไม่ขึ้น ต่อบริบทของเวลา สถานที่ แนวคิดหลังสมัยใหม่เป็นการตั้งคำถามกับสิ่งที่คิดขึ้นมาก่อนหน้า โดยมีความเห็นว่าเราไม่ได้รับรู้โลกอย่างตรงไปตรงมา กระบวนการของจิตสร้างกรอบบางอย่างในการจำแนกแยกแยะข้อมูลดิบที่ได้มาจากประสาทสัมผัส สิ่งต่างๆ ในโลกมิได้เป็นเพียงข้อเท็จจริง (Fact) ของประสาทสัมผัสเท่านั้น ข้อเท็จจริงเหล่านั้นถูกตั้งไว้ด้วย “ความหมาย” ซึ่งมีที่มาจากสังคมและวัฒนธรรม

เหตุผลไม่มีความเป็นสากล แต่ละเหตุการณ์มีตรรกะของมันเอง เราจะเข้าใจมันได้ต่างวิธีกัน มีลักษณะเป็นเหตุ- ผลเหมือนกันหมด ถ้าจะมีเหตุผลก็มีลักษณะแตกแยก (Fragmented) ขึ้นกับบุคคลและวัฒนธรรม นักคิดหลังสมัยใหม่แนวประนีประนอมไม่ได้ปฏิเสธเหตุผลเลยทีเดียว แต่เรียกร้องให้มีความยืดหยุ่น สนใจกับบริบทที่จะใช้เหตุผลให้มากขึ้น (จันทน์ เจริญศรี, 2544, น. 76)

2. การเปลี่ยนแปลงฐานะและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับผู้ที่ ถูกศึกษา นั่นคือ ปัญหาญาณวิทยา (Epistemology) ที่ว่าด้วยการเข้าถึงความจริง ทฤษฎียุคสมัยใหม่มักอิง กับปรัชญาสังคมเกี่ยวกับความจริงสุดท้ายเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และสังคม แนวคิดหลังสมัยใหม่เห็นว่า “ความเป็นจริง” เป็นเพียงอุดมการณ์ ความจริงเป็นการผูกติดกับเรื่องของอำนาจ

ซึ่งหมายถึงอำนาจของผู้ประกาศตนเป็นผู้ค้นพบความจริง การให้อภิสิทธิ์กับผู้วิจัยที่อยู่เหนือกว่าผู้ที่ถูกวิจัยที่จะสามารถมองเห็นความเป็นไปได้ทั้งหมดนั้นไม่สามารถทำได้จริง มิเชล ฟูโก กล่าวถึงว่าองค์ความรู้แต่ละยุคสมัยอยู่ภายใต้กรอบและมุมมองแบบหนึ่ง เรียกว่า “วาทกรรม” ซึ่งเป็นกรอบของการนิยามความจริง วางอยู่บนมุมมองหนึ่งและประกอบด้วยการปฏิบัติการทางสังคมที่มารองรับชุดความจริงนั้นๆ ดังนั้นกรอบของวาทกรรมเป็นตัวกำหนดจัดวางตำแหน่งของตัวประธาน ผู้ศึกษาก็ไม่อาจหลุดออกจากกรอบของวาทกรรมได้

จากแนวคิดนี้ทำให้วิธีเขียนงานการนำเสนอภาพต้องมีการจัดพื้นที่ใหม่ของผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษา ผู้ศึกษาซึ่งถูกทำให้มองไม่เห็นแม้ผู้อ่านจะได้ยินเสียงของเขาอยู่ตลอดเวลาจะต้องปรากฏขึ้น ผู้ถูกศึกษาซึ่งเคยเป็นแต่วัตถุของการศึกษา ไม่มีโอกาสพูดจะต้องปรากฏเสียงขึ้นบ้าง

3. การเปลี่ยนแปลงฐานะของทฤษฎี แนวคิดยุคสมัยใหม่เน้นการวิเคราะห์เชิงองค์รวมทั้งหมด (Totality) การมองเห็นและการอ่านสิ่งที่ศึกษาอย่างทะลุปรุโปร่ง แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่เห็นว่าเป็นเพียงมายาคติ เมื่อเราไม่อาจรับรู้ความจริงที่อยู่เหนือประสบการณ์หรือพ้นเหนือจากวาทกรรมไปได้ ดังนั้นทฤษฎีจึงไม่ควรอ้างถึงความจริงที่เป็นจุดเริ่มพื้นฐาน อาจเป็นเพียงประโยคที่เป็น “ภาพแทนความจริง” เท่านั้น นอกจากนี้ไม่พยายามเสนอทฤษฎีแบบครอบจักรวาล ควรเปลี่ยนมาเน้นการศึกษาเฉพาะกรณี เน้นระดับท้องถิ่นหรือชุมชน การศึกษาที่เน้นบริบทจะช่วยทำให้ตอบได้ว่าทางเลือกแบบไหนเหมาะสมที่สุดในบริบทแบบไหน

ผลของการเปลี่ยนแปลงค่านิยมความรู้และวิธีการแสวงหาความรู้ข้างต้นมีผลต่อการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ แนวคิดหลังสมัยใหม่ไม่เชื่อเรื่องความเป็นเหตุผลซึ่งเป็นแก่นแกนของธรรมชาติมนุษย์ แต่กลับถูกตั้งคำถามในฐานะของเครื่องมือแห่งอำนาจ สิ่งที่มาคือ การรื้อถอนภาพปัจเจก แนวคิดสมัยใหม่พยายามแสวงหาคำตอบสุดท้ายให้กับคำถามว่าความเป็นมนุษย์หรือพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ถูกกำหนดจากอะไรแน่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมมีอิทธิพลเพียงใด โดยเสนอคุณสมบัติอะไรบางอย่างที่เป็นฐานรากของธรรมชาติและพฤติกรรมมนุษย์ แนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) กล่าวถึงลักษณะที่ตีความความเป็นศูนย์กลางออกจากปัจเจก (Decentring subject) ซึ่งมีสองความหมายคือ ประการแรก คือการไม่ให้อภิสิทธิ์แก่ปัจเจกในฐานะเป็นผู้กระทำการ (Agent) หรือเป็นศูนย์กลางของพฤติกรรมทางสังคม เป็นการทลายมายาคติว่าคนเราน่าจะเป็นเจ้าของหรือควบคุมพฤติกรรมของตนได้ ประการที่สองคือ การเน้นถึงการไร้ซึ่งแก่นแกนอันเป็นสากลของปัจเจกภาพ สิ่งที่เน้นแทนคือลักษณะปัจเจกภาพที่เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงไปได้ตามยุคสมัย เป็นผลของกระบวนการต่อรองเชิงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมหลายระดับ ตั้งแต่ระดับจุลภาคเช่น

ในกรอบคร่าวๆ ไปจนถึงระดับมหภาค ปัจเจกภาพเป็นเรื่องของกระบวนการสร้างความหมายทางสังคมให้แก่อัตลักษณ์อย่างหนึ่ง อาจเป็นอัตลักษณ์ของปัจเจกหรือของกลุ่มก็ได้ **ความเป็นปัจเจกจึงถูกเน้นในฐานะที่เป็น “กระบวนการทางสังคมของการสร้างอัตลักษณ์” มากกว่าแก่นแกนของคุณสมบัติบางอย่างที่มีลักษณะตายตัว**

วิธีคิดของนักคิดแนวหลังโครงสร้างนิยม ที่มีส่วนสำคัญในการรื้อถอนภาพความเป็นแก่นแกนของปัจเจกภาพ ในที่นี้จะอ้างถึง แนวคิดของมิเชล ฟูโก (Michael Foucault) และสจิวฮอลล์ (Stuart Hall) (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546, น. 50-57)

การอธิบายอัตลักษณ์ตามแนวคิดของมิเชล ฟูโก (Michael Foucault):

มโนทัศน์เรื่องอำนาจและความรู้ตามแนวคิดของฟูโกมีลักษณะที่ช่วยทำลายมายาคติเรื่องปัจเจกภาพ กล่าวคือ ประการแรก ฟูโกทำให้เห็นว่า ความเป็นปัจเจก เป็นผลของวาทกรรม (Discourse) และปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive practice) วาทกรรม หมายถึง การผลิตความหมายเกี่ยวกับความจริงในเรื่องต่างๆ ซึ่งหมายรวมถึงการผลิตชุดของความรู้ กฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติทางสังคม การมีสถาบันทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมที่ต่อเนื่องมา จากความรู้ที่นั่น ที่สำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงให้คนนิยามตนเองตามความรู้ที่ถูกผลิตออกมา อำนาจ หมายถึง กระบวนการทางประวัติศาสตร์สังคมที่สถาปนา “อาณาจักรแห่งความจริง” (Regime of truth) ชุดใดชุดหนึ่งขึ้นมา เช่น ความจริงเกี่ยวกับ “คนบ้า” หรืออาการที่ถูกจัดเป็น “ความผิดปกติทางเพศ” “ความจริง” เหล่านี้จะนำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ตั้งแต่สถาบันจิตเวช วิธีการบำบัด “ผู้ป่วย” การมีโครงการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมเบี่ยงเบนในโรงเรียน การที่เด็กหญิงชายเติบโตขึ้นพร้อมกับมีความรู้สึกว่าตนเป็น “คนปกติ” หรือ “ผิดปกติ” ทางเพศนั้น เป็นผลของ **การจัดวางตำแหน่งแห่งที่** ของเขาภายในอาณาจักรแห่งความจริงนั้น ๆ (Subject positions)

เทคนิคอำนาจในการจัดวางตำแหน่งปัจเจกภายในวาทกรรม ได้แก่

1. การทำให้ปัจเจกกลายเป็นวัตถุของความรู้และการศึกษา (Objectification process) การพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ จิตเวช วิชาในสังคมศาสตร์ ล้วนมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการศึกษา มนุษย์ถูกจับจองในฐานะวัตถุและเป้าหมายของการศึกษา ร่างมนุษย์ที่ทั้งมีชีวิตและตายถูกนำมาเปิดออกเพื่อค้นคว้า คนที่ถูกจัดเป็นคนบ้าถูกนำตัวมาจับจองเพื่อศึกษาพฤติกรรม เทคนิคอำนาจนี้ทำงานควบคู่ไปกับเทคนิคการทำให้ปัจเจกรู้สึกว่าตน

เป็นองค์ประธานของการกระทำ (Subjectification process) พูโกซี่ชี้ให้เห็นว่าเทคนิคดังกล่าวมีพลังมากในจารีตอย่างหนึ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเฉพาะของยุโรปตะวันตก นั่นคือ เทคนิคการสรวลภาพบาป จารีตนี้มีมาในประเพณีสรวลภาพบาปของคริสเตียน สิ่งที่ถูกเก็บกดหรือการกระทำอันน่าละอายจะถูกเล่าออกมาให้ผู้มีอำนาจ (ทางศีลธรรม) สูงกว่าได้รับฟัง การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ระหว่างผู้เล่าและผู้ฟังก็อยู่ในกรอบของวาทกรรมแล้ว คนที่จะสรวลภาพต้องยอมรับ “กตিকা” ตั้งแต่ต้น คือ การยอมรับตำแหน่งแห่งที่ของตนเองภายในกรอบอุดมการณ์นั้น “ฉัน” ทำบางสิ่งที่ไม่ดี “ฉัน” จึงเกิดความละอายใจ “ฉัน” โลงใจหลังจากได้ระบายออก “ฉัน” รู้สึกว่าไม่เป็นคนบาปอีกเมื่อเดินออกจากห้องสรวลภาพ เทคนิคอำนาจที่ซึ่มลึกที่สุดคือการทำผู้ตกเป็นเป้าของอำนาจกลับไม่รู้สึกรู้ว่าถูกกระทำ และยังกระตือรือร้นที่จะสวมบทบาทนั้นด้วยตนเอง พูโกซี่ชี้ให้เห็นว่าจารีตการสรวลภาพสืบทอดมาถึงยุคสมัยใหม่ในหลายลักษณะ เช่น ในความสัมพันธ์ระหว่างหมอจิตเวชกับคนไข้ ครูกับนักเรียน “เสียง” ของผู้มีความรู้หรืออำนาจทำให้เราสยบยอมและจัดวางตัวเราเองภายในกติกาสวาทกรรม การจัดแจงตนเองยังเห็นได้ชัดจากวาทกรรมของระบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับผู้มีประสิทธิภาพ การแข่งขัน การเพิ่มผลิตภาพ และความเป็นเหตุเป็นผล ผู้คนในระบบนี้จึงต่างจัดการตนเองให้กลายเป็นผู้มีประสิทธิภาพและมากด้วยเหตุผล การจัดการดังกล่าวแสดงตนอยู่ในการจัดการศึกษาด้วยเช่นกัน

2. การจัดการเชิงกายภาพ “ร่างกาย” เป็นมโนทัศน์ที่พูโกสนใจในฐานะเป็นพื้นที่รูปธรรมที่อำนาจแสดงตัวตนออกมา การที่ร่างกายเป็นพื้นที่ของอำนาจนั้นมีลักษณะแตกต่างกันไปตามยุคสมัยประวัติศาสตร์ ในยุโรปยุคก่อนสมัยใหม่ เทคนิคอำนาจมีลักษณะที่ เห็นชัดว่ารวมศูนย์และเน้นการทำให้มองเห็นได้ (Visibility) คือรวมศูนย์อยู่ที่สถาบันที่ครอบครองอำนาจ เช่น สถาบันกษัตริย์และรวมศูนย์อยู่ที่ร่างกายของผู้ที่เป็นเป้าของการใช้อำนาจนั้น การลงทัณฑ์อย่างรุนแรงกับร่างกายของผู้ต่อต้านจึงเป็นการทำให้อำนาจของพระราชอาป รากฏเป็นรูปธรรมออกมา ในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ยุโรปพัฒนาลักษณะของอำนาจแบบใหม่ที่มีลักษณะแพร่กระจาย ไม่รวมศูนย์อยู่ที่สถาบันใดสถาบันหนึ่ง อำนาจในช่วงนี้ทำงานโดยผ่านการสร้างองค์ความรู้ที่สร้างปัจเจกภาพขึ้นมามากแล้วข้างต้น และที่ต่างจากยุคก่อนนี้ คือ ยุคสมัยใหม่มีวิธีการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ที่ทำให้ผู้ถูกจ้องมองอยู่ภายใต้การจับจ้องโดยไม่จำเป็นต้องมีผู้คอยจ้องมอง พูโกเปรียบอ้างอิงถึงแบบแผนของคุกในฝันของเจอรามี แบนธัม (Jeremy Bentham) คุกดังกล่าวออกแบบเป็นอาคารรูปวงแหวนที่มีที่โล่งว่างตรงกลาง กลางวงแหวนมีหอคอยสูงที่เป็นที่อยู่ของผู้คุม ห้องนักโทษมีหน้าต่างที่หันมาทางหอคอยนี้ ผู้อยู่ในหอคอยจึงสามารถมองเห็นนักโทษโดยที่นักโทษไม่สามารถมองเห็นผู้คุมได้ นักโทษไม่รู้ว่ามีผู้คุมอยู่ในเวลาใดบ้าง จึง

จำต้องประพาดิตนตีราวกับว่ามีผู้คุมอยู่ คุณในอุดมคติคือ อंकที่ไม่ว่าจำเป็นต้องมีผู้คุมก็ได้ การออกแบบอาคารในศตวรรษที่ 19 ไม่ว่าจะเป็นครู โรงเรียน โรงพยาบาล โรงงานอุตสาหกรรม ล้วนสามารถควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้ที่อยู่ภายใน ทำให้การเคลื่อนไหวสังเกตได้ชัดเจน

การจัดระเบียบเชิงกายภาพที่มีประสิทธิภาพจะต้องควบคู่กับ การจัดระเบียบ “ภายใน” ด้วย หากคนงานในโรงงานแห่งหนึ่งเชื่อและยึดมั่นในคุณค่าของควมมีประสิทธิภาพว่าเป็นสิ่งวัดคุณค่าของความสำเร้จ เขาก็จะสร้างวินัยให้กับตนเอง ทั้งร่างกายและจิตใจของเขาถูกทำให้เชื่อ (Docile body) ภายในกรอบวาทกรรมทุนนิยม ฟุโกทำให้เราเห็นปัจเจก ก็ที่เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมแห่งยุคสมัย

นอกจากนี้จุดยืนทางทฤษฎีของฟุโก การข้ามโน้ตสนธิเรื่องอำนาจ ฟุโกทำให้มโนทัศน์นี้เป็นอิสระจากการผูกกับปัจเจกหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ โดยสามัญสำนึกเข้าใจกันว่าเมื่อมีอำนาจก็แปลว่าต้องมีผู้ใช้หรือผลิตอำนาจขึ้นมา ดัง เช่น แม็กซ์ เวเบอร์สนใจศึกษากลุ่มผู้มีอำนาจในการผลิตโลกทัศน์ทางศาสนา โลกทัศน์ทางศาสนาแบบหนึ่งย่อมมีตรรกะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบคุณค่าของกลุ่มชนที่ผลิตมันขึ้นมา สำหรับมาร์กซิสต์ อำนาจผูกอยู่กับชนชั้น ไม่ว่าจะเป็อำนาจอุดมการณ์หรืออำนาจทางเศรษฐกิจ ส่วนฟุโก แม้จะเห็นพ้องว่าอำนาจเป็นสิ่งที่ผูกอยู่กับเจตจำนงของผู้ผลิตมันขึ้นมาก็จริง เมื่อวิเคราะห์ในระดับจุลภาค เราสามารถระบุได้ว่านักจิตวิเคราะห์คนใดเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็ยงเบนทางเพศแบบใด สามารถเห็นความพยายามของกลุ่มผู้ที่ก่อตั้งสถาบันจิตเวช กระบวนการตี ดสินใจ การวางแผนและนโยบายของสถาบันนั้นๆ แต่ในระดับมหภาคเมื่อมองภาพรวม เราไม่อาจบอกได้ว่าปัจเจกคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ควบคุมเครือข่ายอำนาจ เนื่องเพราะผลลัพธ์ของเครือข่ายอำนาจนั้นอยู่นอกเหนือการคาดหมายและควบคุมหรือผูกขาดของใครกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

อาณาจักรความจริงชุดหนึ่งๆ สามารถมีปฏิบัติการทางสังคมที่หลากหลายระดับและซับซ้อน เมื่อความรู้เกี่ยวกับความปกติและผิดปกติทางเพศได้รับการสถาปนาขึ้นมา จะส่งผลให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมหลากหลายในระดับต่างๆ ของสังคม ตั้งแต่สถาบันวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัย โรงเรียน ระดับครอบครัว ชุมชน รัฐ และระดับปัจเจก ผลลัพธ์รวมของวาทกรรมคือ การทำให้ความจริงเหล่านั้นซึมซาบเข้าไปสถาปนา “ความเป็นตัวฉัน” ในแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมา หรือแทรกเข้าไปอยู่ในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมหลากหลายระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และระดับชาติ ผลรวมเหล่านี้ไม่อาจจัดได้ว่าเป็นผลงานที่จงใจของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะเท่านั้น สิ่งที่ฟุโกหมายถึงเมื่อกล่าวว่ “คนเรารู้ว่าตนกำลังทำอะไร บ่อยครั้งรู้ว่าทำไมตนทำเช่นนั้น แต่สิ่งที่ไม่รู้คือผลที่สืบต่อมาจากกระทำของตนเอง ” นี่คื้อมาของการวิเคราะห์

อำนาจแบบที่เรียกว่า เห็นความจริง แต่ไร้ผู้กระทำ จุดประสงค์คือต้องการให้การวิเคราะห์เรื่องที่มาของอำนาจหลุดออกจากข้อตรงข้ามของปัจเจกหรือโครงสร้าง เพราะอำนาจมีอาจทอนลงไปง่ายๆ เป็นเพียงเจตนาของบุคคลผู้ใช้อำนาจ รวมทั้งไม่อาจมีโครงสร้างเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งที่รองรับเครือข่ายรวมของอำนาจนั้น สิ่งที่เขาเน้นจึงเป็นตัวเทคโนโลยีและเครือข่ายของอำนาจที่แผ่ไปในอณูของสังคม

การอธิบายอัตลักษณ์ตามแนวคิดของสจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall):

สจิวต์ ฮอลล์ เป็นผู้ที่ต้องการพินิจจุดแข็งของมาร์กซิสต์เข้ากับจิตวิเคราะห์และสตรีนิยมที่เน้นความสำคัญของภาษา รวมทั้งแนวคิดหรือทฤษฎีของพวกหลังโครงสร้างนิยม ฮอลล์เสนอแนวคิดเรื่อง Articulated self ขึ้นมาแทนโมโนทัศน์ “ผู้กระทำ” (Agency) ความหมายของคำว่า articulated มีความหมายสองนัยยะ 1) คือตัวตนที่ปรากฏในคำบอกเล่าหรือในตัวตนหรืออีกนัยหนึ่งคือตัวตนที่ปรากฏในวาทกรรมที่ถูกนำเสนอออกมา 2) คือข้อต่อหรือการเชื่อมต่อกันของส่วนต่างๆ เข้ามาเป็นโครง ซึ่งบ่งบอกว่า ความเป็นตัวตนเป็นเพียง “ชิ้นส่วน” หลายชิ้นที่ถูกประกอบรวมกันขึ้นมาเท่านั้น ในบริบทสถานการณ์หนึ่งอาจมีการเชื่อมต่อ “ชิ้นส่วน” ในลักษณะหนึ่ง เมื่อบริบทเปลี่ยน อาจมีรูปแบบการเชื่อมต่ออีกรูปแบบหนึ่ง

ดังนั้นมนุษย์ที่ถูกกำหนดก็สามารถเป็นผู้เปลี่ยนแปลงสถานการณ์ได้ด้วย แต่ก็ต้องเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นผลพวงที่การกระทำนั้นตอบสนองหรือตอบโต้กับการกระทำอีกมากมายในสถานการณ์นั้นหรือสถานการณ์ก่อนหน้านั้น เช่น เด็กที่เกิดและเติบโตในครอบครัวศิลปินถูกหล่อหลอมมาภายใต้วาทกรรมที่เน้นการแสดงความคิดความรู้สึกได้อย่างเสรี เมื่อถูกย้ายไปอยู่ในโรงเรียนที่เข้มงวดเรื่องกฎระเบียบ การกระทำของเด็กคนนี้เป็นผลของวาทกรรมเสรีนิยมที่ถูกเคลื่อนย้ายมาอยู่ในบริบทสังคมอำนาจนิยมนั่นเอง มนุษย์คนหนึ่งเป็นผลรวมของวาทกรรมหลากหลายชุดที่อาจขัดแย้งหรือส่งเสริมกัน ลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละคนเกิดจากการผสมผสานองค์ประกอบวาทกรรมที่ต่างกัน คนเราจึงสามารถ ผลิตเอกลักษณ์ที่หลากหลายได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ

สิ่งสำคัญที่ทำให้การนิยามอัตลักษณ์ในสถานการณ์เฉพาะ ต่างๆ มีความเลื่อนไหลยืดหยุ่นได้สูงคือ การที่ **องค์ประกอบต่างๆ ของวาทกรรมนั้นไม่มีความจำเป็นเชิงตรรกะที่ต้องเชื่อมต่อกันเสมอไป** เช่น “ความดี” หากอยู่ในบริบทวาทกรรมชาตินิยมก็จะเชื่อมต่อกับ “การยืนตรงเคารพธงชาติ ” หรือ “การไม่เล็งการเสียภาษี ” แต่หากอยู่ในบริบท วาทกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนก็จะเชื่อมต่อกับ “การเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ” และ “การช่วยเหลือ

คนชายขอบ” เป็นต้น สิ่งที่เห็นเป็นเอกภาพที่มีความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ต่างๆ ที่จริงแล้วเป็นเพียงการเชื่อมร้อยองค์ประกอบของวาทกรรมในสถานการณ์เฉพาะหนึ่งๆ เท่านั้น เมื่อบริบทเปลี่ยนไปค่านิยมอัตลักษณ์ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ในทางปฏิบัติ อัตลักษณ์และปัจเจกภาพซ้อนทับกันอยู่ ฮอลล์กล่าวว่า “ความเป็นตัวเรา” เป็นเหมือนรอยตะเข็บ (Suture) ที่เย็บแผลให้สมานเป็นเนื้อเดียวกัน สิ่งที่ถูกเย็บเข้าด้วยกันในด้านหนึ่งคืออัตลักษณ์หรือตำแหน่งที่ในวาทกรรมที่เรียกร่องเรา อีกด้านหนึ่งคือกระบวนการทำปฏิกริยาที่เรามีต่อวาทกรรมนั้น “ความเป็นเรา” เกิดมาภายในกระบวนการนี้เอง ปัจเจกภาพจึงหมายเน้นการตระหนักรู้และประสบการณ์ภายในที่เกิดขึ้นในแต่ละบริบทสวดฯ เฉพาะหน้าโดยไม่อิงอาศัยการผูกโยงกับแก่นแกน และ เมื่อปัจเจกแสดงการตอบโต้ได้ๆ กลับออกไป เขาก็ได้สร้างอัตลักษณ์ของเขาขึ้นมา ใหม่ด้วย อัตลักษณ์จึงหมายถึงรวมถึง ลักษณะของปัจเจกที่แสดงออกมาด้วย ดังตัวอย่างกรณีเด็กที่แม่เรียกให้ไหว้คุณป้า เด็กพนมมืออย่างเสียไม่ได้ ภาพลักษณ์เด็กเรียบบร้อยคืออัตลักษณ์ของผู้ নয়ในวาทก วมระบบอุปถัมภ์ ซึ่งถึงความอึดอัดและไม่พอใจภายใน และ ขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงออกของอัตลักษณ์ที่ผสมผสานทั้งการจำยอมและการต่อต้านอยู่ในที่ด้วย

“ความเป็นตัวเรา” ในกระบวนการนี้คือลักษณะที่เรียกว่า “การโยกย้ายตำแหน่งแห่งที่” (Dislocation) ซึ่งหมายถึงการไม่อาจถูกตรึงติดกับคุณสมบัติบางอย่างที่ตายตัวหยุดนิ่ง การนิยามอัตลักษณ์ของสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นจากกระบวนการจำแนกแยกแยะที่ตามมาด้วยการลากเส้นแบ่งสิ่งนี้ออกจากสิ่งนั้น และการปฏิเสธคุณสมบัติที่ไม่ใช่ตัวมันออกไป เช่น ความดีไม่ใช่ความชั่ว สีดำไม่ใช่สีขาว ในแง่นี้ความหมายของอัตลักษณ์มิได้มีรากฐานอยู่ในตัวมันเอง แต่อิงอาศัยความหมายของด้านตรงข้ามมาเปรียบเทียบ “ความเป็นอื่น” ที่ถูกปฏิเสธนี้เองคือเหรียญตรงข้ามที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นของการมีอยู่ของอัตลักษณ์ ด้านตรงข้ามที่ไม่ได้แสดงออกมาในที่นั้นจึงมีอยู่ควบคู่และเป็นสิ่งให้ความชอบธรรมกับด้านที่แสดงออกเสมอ

จะเห็นได้ว่าการนิยามอัตลักษณ์แฝงไว้ด้วยความขัดแย้งและความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการแบ่งแยกกีดกัน ความว่างกลวงที่ปราศจากความหมายในตัวนี้เองที่ทำให้อัตลักษณ์ไม่อาจซ้อนทับสนิทกับปัจเจกภาพที่มันเป็นภาพตัวแทนได้ และทำให้กระบวนการนี้ไม่อาจหยุดนิ่งตายตัวได้ด้วยเพราะการอิงอาศัยความหมายคู่ตรงข้ามในบริบทต่างๆ อาจขัดแย้งกันเอง การไม่อาจหยุดนิ่งตายตัวของอัตลักษณ์จึงหมายถึงกระบวนการที่ปัจเจกต่อรอง ตั้งคำถาม หรือปฏิเสธตำแหน่งที่ทางสังคมที่ถูกยึดเยียดมาให้ การปฏิเสธอาจไม่จำเป็น ต้องหมายถึงการต่อต้านตรงๆ หรือ

สร้างอัตลักษณ์ตรงข้ามขึ้นมา บางที่มันเป็นการ “เล่น” กับขีดจำกัดที่ถูกตีกรอบไว้ให้ โดยพลิกสร้างนัยยะของความหมายใหม่ขึ้นมาแทน การไม่หยุดนิ่งของกระบวนการนี้จึงบ่งชี้ถึงศักยภาพของการต่อต้านที่มีชีวิตชีวา

แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมช่วยทำให้เห็นกระบวนการสร้างปัจเจกและทำให้เห็นมายาคติเกี่ยวกับปัจเจก ไม่ว่าจะความเป็นเพศหรือความเป็นชาติพันธุ์เป็นผลของกระบวนการอำนาจ การรื้อถอนความเป็นปัจเจกภาพส่งผลสะท้อนต่อขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชนต่างๆ ด้วยเพราะธรรมชาติของการต่อสู้ทางการเมืองต้องมีการนิยามเป้าหมายของการต่อสู้หากไม่มีผู้ถูกเอาเปรียบหรือผู้ถูกกดขี่ การต่อสู้ก็ดูไร้ความหมาย ดังนั้นจึงมีการมาทบทวนคำนิยามมโนทัศน์ “ผู้กระทำ” (Agency) อีกครั้ง

ปัญหาแกนกลางของสังคมศาสตร์คือปัญหาของการกำหนด ที่ตั้งคำถามว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีที่จะเลือกหรือไม่ มนุษย์และกา รกระทำถูกกำหนดจากอะไร มนุษย์เป็นเพียงผลผลิตของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้นหรือ ในการนี้จึงมีการแสวงหาตัวเชื่อมในกระบวนการปะทะประสานระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคม ในที่นี้จะได้กล่าวถึงมโนทัศน์สอง อย่าง คือ มโนทัศน์ปฏิบัติการ (Practice) และมโนทัศน์การต่อต้าน (Resistance) (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2544, น. 100-104, 109-111)

มโนทัศน์ปฏิบัติการ (Practice)

เน้นการกระทำในชีวิตประจำวันที่อาจดูเป็นการกระทำที่เหมือนไม่มีนัยสำคัญ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าการกระทำของคนในประสบการณ์ชีวิตประจำวันมีลักษณะ ของการทำให้โดยไม่ตระหนักหรือตั้งคำถามว่าจะไรกันแน่ที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจของเรา (Taken-for-granted) การกระทำหลายอย่างเป็นผลของความเคยชิน (Routine) เป็นพฤติกรรมซ้ำๆ ที่เป็นผลของการที่ได้รับการบ่มเพาะจากค่านิยมของสังคมซึ่งเราทำไปอย่างเป็นธรรมชาติโดยไม่ตั้ง คำถามถึงกรอบเบื้องหลังพฤติกรรมนั้นๆ มันทำให้เราไม่ได้มองการกระทำของตนจากกรอบคิดและค่านิยมสังคม ในด้านหนึ่งมันช่วยให้เราสะดวกในการใช้ชีวิต เมื่อต้องเผชิญกับเหตุการณ์ใหม่ๆ คนจะดึงความเคยชินจากประสบการณ์เก่ามาเป็นทุนในการช่วยเหลือ ติความเหตุการณ์ใหม่ จาก จุดนี้จึงเห็นได้ว่า การศึกษาการกระทำในชีวิตประจำวันทำให้เห็นการปะทะสังสรรค์ของ “สิ่งที่กำหนดให้ทางสังคม” คือกฎเกณฑ์ค่านิยมต่างๆ ที่มีผลกับการตัดสินใจเลือกกระทำของปัจเจก

มโนทัศน์ปฏิบัติการให้ความสำคัญกับ “สถานการณ์เฉพาะ ” ที่เป็นบริบทของการกระทำเป็นอย่างมากเพราะปฏิบัติการเกิดขึ้นในมิติเวลาและสถานที่ที่เฉพาะเจาะจง คำว่าความไม่

แน่นอนของสถานการณ์ (Contingency) สถานการณ์เฉพาะหน้าขณะนั้น (Situatdness) บริบท (Context) จะถูกเน้นย้ำบ่อยในฐานะตัวเชื่อมระดับการวิเคราะห์มหภาคกับจุลภาค บริบท หมายถึงสถานการณ์เฉพาะที่มีผลต่ออารมณ์ ความคิด ความรู้สึกของปัจเจก ทำให้เขาเลือกนิยาม สถานการณ์ กำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตัวเอง เขาจะตั้งอะไรจากคลังประสบการณ์เก่ามาใช้ อย่างไร ผสมกับอะไร ดีความอย่างไร ขึ้นกับสถานการณ์เฉพาะอย่างมาก และในทางกลับกันการ เลือกระกระทำของปัจเจกก็ส่งผลต่อการสร้างหรือเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้นๆ หลังจากการกระทำ ผ่านไปแล้ว สถานการณ์นั้นๆ ยังคงสามารถตกค้างอยู่ในพื้นที่ภายในคลังความทรงจำของปัจเจก อีกด้วย

การเล่าเรื่อง (Story telling) เป็นกระบวนการผลิตซ้ำตัวตนของเราในชีวิตประจำวัน เป็นกระบวนการที่เราแสดงอัตลักษณ์ของเราออกมาในสาร ารณะ ในการเล่าเรื่องของตนเองออกมา นั้น กระบวนการสร้างปัจเจกภาพทำงานในหลายระดับ ส่วนหนึ่งผู้เล่ากำลังสัมพันธ์และต่อรองกับ ความทรงจำและอารมณ์ความรู้สึกของตนเอง ความสัมพันธ์และอิทธิพลของผู้รับฟังที่มีต่อเขาก็มี อิทธิพลมากในการสร้างภาพนั้น สถานการณ์ของการเล่า เล่าให้ใครฟัง ที่ไหน อย่างไร เป็นครั้งแรกหรือครั้งที่ร้อย เปิดเผยในที่สาธารณะวงกว้างแค่ไหน คนฟังกี่คน เล่าสดๆ ต่อหน้าคนหรือผ่าน จอโทรทัศน์ รายละเอียดของบริบทมีส่วนอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและภาพลักษณ์ ของผู้เล่าในเรื่องเล่า ในระดับมหภาคการเล่าเรื่องของคน ชายขอบยังเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ด้วย เพราะเป็นการต่อสู้กับค่านิยมหลักของสังคมและเป็นการดิ้นรนเพื่อเปิดพื้นที่สาธารณะแก่ผู้ที่ไม่ มีพื้นที่ทางสังคม เรื่องเล่าในที่สาธารณะจึงถือเป็นการเมืองเชิงอัตลักษณ์ เพราะด้านหนึ่งเป็นการ ทำทนายและอีกด้านเป็นการหาแนวร่วมแ ละให้กำลังใจผู้เป็นทุกข์ที่ไม่กล้าเปิดตัว ในจุดนี้ การเมืองของเรื่องเล่าจึงเป็นจุดเชื่อมต่อการศึกษาและการเคลื่อนไหวในระดับจุลภาคกับมหภาค

มโนทัศน์ร่างกาย (Body)

แนวคิดสารัตถะนิยมให้ความสำคัญกับร่างกายในฐานะตัวกำหนดเชิงชีวภาพที่ถูก กำหนดจากธรรมชาติ ทำให้ร่าง กายเป็น “ความจริงสากล” ไม่เปลี่ยนแปลง อิทธิพลของแนวคิด หลังสมัยใหม่เสนอสิ่งที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ ร่างกายเป็นแดนเชื่อมต่อการกำหนดกันและกัน ระหว่างสภาพแวดล้อมทางวัตถุและทางเลือกของปัจเจก พื้นที่ของร่างกายเป็นปฏิบัติการใน ชีวิตประจำวันที่เปิดโอกาสให้มนุษย์แส ดงความเป็นตัวเองออกมา ในแง่ความสัมพันธ์กับโลก โลกภายนอกตัวบุคคลไม่ได้อยู่เฉยๆ แต่ซึมซับเข้ามาในเนื้อหนังร่างกาย มีส่วนสร้างชีวิตให้กับร่าง

นี้เท่ากับที่สามารถถูกจัดการเปลี่ยนแปลงโดยร่างนี้ ในการเปลี่ยนแปลงโลก ร่างนี้ก็เปลี่ยนแปลงตนเองไปด้วย

มโนทัศน์การต่อต้าน (Resistance)

มโนทัศน์พื้นที่ที่สาม (Third space) เป็นความพยายามที่จะทำให้การต่อต้านก้าวข้ามพ้นการคิดแบบแบ่งขั้วตรงข้าม ซึ่งทำให้ต้องมีการนิยามคำว่าการเมืองและการต่อต้านใหม่ การคิดเป็นขั้วตรงข้ามทำให้อำนาจเป็นพื้นที่ “ตรงข้าม” กับการต่อต้าน อันเป็นการขีดวงจำกัดต่อการต่อต้านเอง เพราะจะทำให้ผู้ศึกษาเฝ้ามองหาแต่การต่อต้านชนิดที่เป็นการปฏิเสธอำนาจอย่างสิ้นเชิงและดินร่นแสวงหาพื้นที่ “ภายนอก” ขอบเขตของอำนาจนั้น

สจิวต์ ฮอลล์ กล่าวว่าไม่มีวัฒนธรรมมวลชนใดๆ ที่เป็นอิสระอย่างสิ้นเชิงจากการครอบงำของอำนาจในระบบที่ใหญ่กว่า หากอำนาจคือการตีกรอบที่แน่ชัดในกฏเกณฑ์ของสิ่งต่างๆ นำสู่การลากเส้นแบ่งระหว่างสิ่งนั้นกับสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งนั้น ทำให้สิ่งนั้นเป็นเป้าหมายมองเห็นได้ชัดเจนจนกลายเป็นการตีกรอบปิดกั้นความเป็นไปได้ที่จะ “เป็นอื่น” พื้นที่ที่สามก็คือการปฏิเสธที่จะหยุดนิ่งหรือลงหลักปักรากกับอัตลักษณ์ใดๆ อย่างตายตัว พื้นที่นี้ไม่จำเป็นต้องอยู่นอกพื้นที่ของอำนาจและการกดขี่ เพราะไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดที่จะสมบูรณ์เมื่อพื้นที่ของอำนาจเองก็เลื่อนไหลได้จึงทำให้เกิดช่องว่างที่ปัจเจกสามารถเคลื่อนไหวใน ระหว่างพื้นที่ของอำนาจนั้นๆ ในแง่นี้ทั้งอำนาจและการต่อต้านจึงไม่ได้เป็นอิสระจากกันและกัน การต่อต้านจึงหมายถึงการไม่ยอมถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ (Dislocation) ซึ่งมียุทธศาสตร์หลายอย่าง เช่น การทำให้เส้นกั้นระหว่างพื้นที่เกิดคลุมเครือสับสนหรือการกระโดดไปมาระหว่างมิติเชิงพื้นที่ในระดับต่างๆ ตลอดจนการสร้างอัตลักษณ์ผสมผสาน (Hybrid identity)

ตัวอย่างจากงานเขียนของฟรานซ์ ฟานอน (Franz Fanon) ที่เล่าเรื่องการร่วมต่อสู้ของผู้หญิงอัลจีเรีย ในสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อฝรั่งเศสเข้าครอบครองอัลจีเรียและต้องการปลดปล่อยผู้หญิงมุสลิมจากอำนาจผู้ชาย ซึ่งหมายถึงการบั่นทอนอำนาจสังคมจารีต จึงรณรงค์ให้ผู้หญิงเลิกใช้ผ้าคลุมหน้าและหันมาสวมเสื้อตะวันตกแทน พวกผู้หญิงพากันต่อต้านด้วยการสวมผ้าคลุมหน้าสีดำซึ่งหมายถึงการไว้ทุกข์ ในสงครามผู้หญิงมีส่วนร่วมเป็นผู้สังหารลับและอาวุธไปให้ผู้ชาย ฝรั่งเศสจึงเข้มงวดในการตรวจค้นผู้หญิงมากขึ้น ผู้หญิงหันมาสวมเสื้อผ้าตะวันตกและเลิกใช้ผ้าคลุมหน้าทำให้สามารถผ่านการตรวจค้นได้ง่ายขึ้น เสื้อผ้าจึงสร้างอัตลักษณ์อำพรางแก่ผู้หญิง ทำให้อำนาจของผู้หญิงกลายเป็นพื้นที่พิเศษ ที่ก่อให้เกิดความสับสนคลุมเครือแก่พื้นที่ของอำนาจ ผ้าคลุมหน้าเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจผู้ชายมุสลิมเหนือร่างกายผู้หญิงขณะที่ยุติธรรม

คือสัญลักษณ์อำนาจอำนาจนิยม ในตอนแรกผู้ชายมุสลิมสายจารีตคัดค้านการจารกรรมด้วยการ
 เผยร่างผู้หญิงเช่นนี้ แต่ต่อมาพบว่า เป็นวิธีลวงศัตรูที่ได้ผล การเลือกที่จะสวมหรือไ ม่สวมผ้าคลุม
 หน้าในสถานการณ์เฉพาะของสงคราม จึงทำให้ผู้หญิงสามารถกระโดดข้ามทั้งพรมแดนของ
 อำนาจฝรั่งเศสและอำนาจผู้ชายมุสลิมไปด้วยพร้อมๆ กัน สัญลักษณ์ของการสู้มิได้สร้างขึ้นใหม่
 ทั้งผ้าคลุมหน้าและชุดตะวันตกล้วนเป็นพื้นที่อำนาจที่กดผู้หญิงทั้งสิ้น ผู้หญิงเพียงอา คัย
 สถานการณ์เฉพาะพลิกสร้างความหมายและอัตลักษณ์ใหม่ขึ้นมาให้กับสัญลักษณ์ของการกดขี่
 นั้น

3. มโนทัศน์อัตลักษณ์ในเรื่องของความพิการ

ในศาสตร์ทางสังคมวิทยา การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ของคนพิการในปัจจุบันได้รับ
 อิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่ในเรื่องอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหลและหลากหลาย ทั้งนี้ได้วิพากษ์
 จุดอ่อนของแนวคิดเชิงสังคมที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ (Social model of disability) อันมีสมมติฐานเรื่อง
 ความพิการ ว่าเป็นคุณสมบัติตายตัวตามแนวคิดของยุคสมัยใหม่ หรือการศึกษาก่อนหน้านี้
 กล่าวถึงอัตลักษณ์ในเรื่องของพฤติกรรมเบี่ยงเบน มลทินหรือ อการตีตรา และการปรับตัวเพื่อให้อยู่
 ในสังคมตามปกติ อันเป็นการมองคนพิการในเชิงลบและไม่เปิดให้คนพิการมีโอกาสสร้างสรรค์
 มากนัก

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ความพิการเกิดขึ้นภายใต้การศึกษาเกี่ยวกับ วัฒนธรรมว่าด้วย
 เรื่องความพิการ ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดเจนใน ขบวนการเคลื่อนไหว ศิลปะว่าด้วยความพิการ
 (Disability art movement) ที่มีการนำเสนอแนวคิด Affirmative model ซึ่งเป็นมุมมองที่มีต่อ
 ความพิการและความบกพร่องในเชิงบวกทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม คนพิการสามารถรู้สึก
 ว่ามีชีวิตที่มีคุณค่าได้แม้จะมีความบกพร่องหรือเป็นคนพิการ

แนวคิดต่อความพิการเชิงสร้างสรรค์ (Affirmative Model of Disability):

Swain and French (2000) อธิบาย Affirmative Model of Disability ว่าเป็นมุมมอง
 ที่มีต่อความพิการซึ่งถูกพัฒนาขึ้นโดยกลุ่มของคนพิการเอง โดยมี ฐานคิดลักษณะตรงกันข้ามกับ
 แนวคิดเชิงการแพทย์หรือเรียกว่า Tragedy model ที่เห็นว่าความพิการเป็นความโศกเศร้า และไม่
 เป็นที่ปรารถนาของสังคม กลุ่มผู้นำคนพิการที่พัฒนาแนวคิด Affirmative model เห็นว่า แนวคิด
 Tragedy model ตั้งอยู่บนค่านิยมของกลุ่มคนไม่พิการ ซึ่งมีความคิดที่ว่าคนพิการไม่สามารถมี

ความสุขหรือมีชีวิตที่ดีได้ ปัญหาของคนพิการถูกรับรู้ที่เกิดจากความบกพร่องของอวัยวะบุคคล มีสมมติฐานว่าคนพิการต้องการที่จะเป็น 'ปกติ' คนพิการตกอยู่ภายใต้ความคาดหวังหลายประการ เช่น 'อิสระ พึ่งพาตนเอง' 'ปกติ' 'ปรับตัว' 'ยอมรับสภาพ' เป็นต้น ความคาดหวังเหล่านี้ นำไปสู่ความไม่มีความสุขมากกว่าความบกพร่องของอวัยวะเสียอีก มุมมองความพิการเชิงสร้างสรรค์มีทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม

อัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ระดับบุคคล (Positive individual identity) Affirmative model ถูกพัฒนาขึ้นมาให้มีแนวทางตรงกันข้ามกับมุมมองแบบโคกเศร้า โดยพิจารณาจาก ประสบการณ์ของคนพิการจำนวนมาก ที่แสดงให้เห็นว่าการเป็นคนพิการและมีความบกพร่องทางอวัยวะร่างกายหรือการรับรู้สามารถสร้างประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ ตัวอย่างประสบการณ์เช่น คนพิการบางคนสามารถหนีจากการกดขี่ทางชนชั้น การถูกละเมิดสิทธิหรือละทิ้งเพราะเป็นคนพิการได้ ดังกรณีสตรีตาบอดคนหนึ่ง ถูกครอบครัวที่ยากจนละทิ้ง และนำมาให้อยู่ที่โรงเรียน การศึกษาพิเศษตั้งแต่อายุ 5 ขวบ เธอกล่าวว่าเธอได้เรียนหนังสือและการดูแลสุขภาพดีกว่าพี่น้องได้ไปฉีดวัคซีน ตรวจร่างกายและทำฟันสม่ำเสมอ

คนพิการบางคนเห็นว่าความพิการและความบกพร่องมีประโยชน์ โดยใช้ความพิการ เลี่ยงออกมาจากการปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคมที่มีต่อคนพิการ ซึ่งมีความยากมากกว่า คนทั่วไปที่จะทำตาม เช่น ในสังคมทั่วไปผู้หญิงสาวมักอยู่ภายใต้ความกดดันที่จะสร้างความสัมพันธ์ แต่งานและมีลูก แต่ความคาดหวังนี้ไม่ได้มีกับกลุ่มของสตรีพิการ ซึ่งถูกมองว่าไม่มีเรื่องเพศสัมพันธ์ แม้เรื่องนี้จะสร้างความเจ็บปวดและกังวล แต่คนพิการบางคนเห็นว่าเป็นข้อได้เปรียบ ดังที่มีการกล่าวถึงว่า “เราไม่ได้เติบโตในวัยหนุ่มสาวที่เรียนรู้ทักษะในเรื่องการดูแลบ้าน การเลี้ยงลูก ดังนั้นเราไม่ต้องเป็นกังวลกับเรื่องความสัมพันธ์เหมือนที่ผู้หญิงไม่พิการทั่วไปเป็นอยู่” แม้ว่าคนพิการจะมีความยากลำบากในการสร้างความสัมพันธ์ทางเพศเพราะอุปสรรคจากความพิการและความบกพร่องบางประการ เช่น ไม่สามารถมีกรรมร่วมเพศในลักษณะตำแหน่งท่าทางแบบพื้นฐานได้ คนพิการบางคนบอกว่าเป็นโอกาสที่บังคับให้เขา ะได้ทดลองและสนุกกับเพศสัมพันธ์ที่น่าสนใจมากขึ้น

บางคนเมื่อมีความพิการเกิดขึ้นทำให้ชีวิตเปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ แต่ชีวิตที่เปลี่ยนไปนั้นไม่ได้แย่เสมอไป มีตัวอย่างของคนหลายคนที่มีความสุขในชีวิตหลังจากมีความพิการ ประสบการณ์ชีวิตที่ได้รับจากความบกพร่องอาจทำให้คนพิการมีความเข้าใจมากขึ้น

เกี่ยวกับความกดดันจากสังคมที่บุคคลอื่น ๆ ในสังคมได้รับ เข้าใจถึงความยากลำบากในชีวิตของผู้คนที่เผชิญอยู่ในสังคมได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

แนวคิดแบบเสรีนิยมมีสมมติฐานหลักว่าคนพิการต้องการเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่ตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิเสธอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของตนเอง แม้กระนั้นก็ตามจากประสบการณ์ของคนพิการหลายคนทั้งที่มีความพิการแต่กำเนิดหรือภายหลัง แสดงให้เห็นได้ว่าเขาสามารถมีมุมมองต่อชีวิตที่น่าสนใจและถูกใช้เป็นไปในเชิงบวก ความบกพร่องทางอวัยวะหรือการรับรู้ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นในสังคมของคนไม่พิการ กลับกลายเป็นบริบทที่ทำให้คนพิการได้ก้าวข้ามข้อจำกัดของบรรทัดฐานทางสังคมของคนไม่พิการ และออกมายืนยันประสบการณ์ ค่านิยมและความเป็นตัวตนของตนเอง

อัตลักษณ์เชิงสร้างสรรค์ระดับกลุ่ม (Positive collective identity) การยืนยันอัตลักษณ์เชิงบวกจำเป็นต้องมีในระดับของกลุ่มเช่นเดียวกับระดับบุคคล การเติบโตขององค์การคนพิการไม่ได้เป็นเพียงการแสดงออกถึงความเข้มแข็งของคนพิการในการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับการกดขี่และเลือกปฏิบัติที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของการเสริมสร้างอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่ม อัตลักษณ์ความพิการเหมือนกับอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไม่พิการ ซึ่งมีความหมายและเชื่อมสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น การเป็นสมาชิกของกลุ่มหนึ่งทำให้แยกความแตกต่างออกจากสมาชิกของอีกกลุ่มหนึ่งได้

ความเป็นกลุ่มมีความสำคัญที่จะรองรับเรื่อง ที่พ้นจากระดับบุคคล เช่น เมื่อแต่ละบุคคลมีปัญหา แทนที่จะเก็บไว้แก้ไขกันเอง ก็ให้นำมาเปิดประเด็นในสาธารณะ รณรงค์ในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อัตลักษณ์กลุ่มเป็นพาหนะในการเปลี่ยนแปลงสังคมในการที่ทำให้คนพิการเข้าอยู่ร่วมในสังคม และเกิดค่านิยมที่ยอมรับความแตกต่าง ซึ่งกลุ่มผู้นำคนพิการเห็นว่าไม่ใช่เป็นการสร้างสำหรับกลุ่มคนพิการเท่านั้น แต่เป็นการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่สำหรับมนุษยชาติ

เปรียบเทียบ Affirmative Model กับ Social Model

Affirmative Model พัฒนาค้นคิดจาก Social model of Disability ซึ่งเกิดขึ้นจากความคิดของคนพิการในการที่ให้ค่านิยมความพิการขึ้นเอง โดยกล่าวถึงปัญหาว่าอยู่ในสภาพแวดล้อมภายในสังคม ตั้งแต่ด้าน กายภาพ ภาวะเจ็บป่วย และทัศนคติของผู้คน แนวคิด Social model นี้ได้ส่งอิทธิพลต่อการเสริมพลังอำนาจแก่คนพิการในการควบคุมการสนับสนุนและ

การจัดบริการสำหรับคนพิการ ดังเห็นได้ชัดเจนจาก ตัวอย่างในประเทศอังกฤษซึ่งเกิด การตั้งศูนย์ Integrated Living (หรือใช้ชื่อเรียกว่าศูนย์การดำรงชีวิตอิสระ (Independent Living Center) ใน ประเทศสหรัฐอเมริกา) และการต่อสู้เรื่องสวัสดิการการจ่ายเงินตรงสำหรับผู้ช่วยคนพิการ (Direct payment) Affirmative Model พิจารณาว่า Social model มีช่องว่างที่ยังไม่ได้มีการกล่าวถึงเรื่อง ของความบกพร่องอย่างชัดเจน และจงใจไม่กล่าวถึงเพราะเห็นว่าความบกพร่องอาจกลายเป็น ข้อจำกัดและนำไปสู่การวนเวียนอยู่กับความทุกข์ส่วนบุคคล Affirmative Model ทำทนายตรงไปที่ ปัญหาซึ่ง อยู่ภายในตัวบุคคลหรือความบกพร่อง (Impairment) โดยบอกว่าคนพิการมี ประสบการณ์ชีวิตที่มีคุณค่า บุคคลสามารถกำหนดวิถีชีวิต วัฒนธรรมและความเป็นตัวตนของ ตนเองได้ รวมทั้งเห็นพ้องกับสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายและให้คุณค่ากับผู้คนไม่เลือกเชื้อ ชาติ เพศ อายุหรือความบกพร่องใดๆ ปฏิเสธอุดมการณ์เรื่องความเป็นปกติ ซึ่งคนพิการถูกเห็นว่า ด้อยคุณค่า เป็นคนไม่ปกติ โดยสร้างภาพลักษณ์ของความเข้มแข็งและภาคภูมิใจ อันเป็นแนวคิด ตรงกันข้ามกับการพึ่งพิงและการช่วยตัวเองไม่ได้

แนวคิด Affirmative Model ได้เข้าไปมีส่วนแสดงความเห็นต่อเรื่อง การปฏิบัติการ ทางการแพทย์ ได้แก่ วิธีการบำบัด รักษาต่างๆ และให้คนพิการมีความรู้สึกเป็นเจ้าของความ บกพร่องทางอวัยวะหรือประสาทการรับรู้ของตนเอง หรือใช้คำที่กว้างคือต่อ “ร่างกาย” ของตนเอง คนพิการมีสิทธิที่จะควบคุมว่าร่างกายของ ตนเองจะได้รับการปฏิบัติอย่างไร อัน รวมถึงสิทธิที่จะรู้ ถึงการตัดสินใจให้มีการใช้วิธีการบำบัด รักษาอย่างไร ผลกระทบของการใช้ยาหรือไม่ใช้ยา หรือมี ทางเลือกอื่น ๆ เป็นต้น

Social model มีการแสดงออกในกลุ่มอย่างชัดเจนผ่านทางกรทำกิจกรรมและการ วรรณคดีที่เป็นเรื่องของการต่อสู้ของผู้ถูกเลือกปฏิบัติ ไร้อำนาจเพื่อให้ได้อำนาจมา Affirmation Model สร้างขึ้นผ่านการเคลื่อนไหวด้านศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการซึ่งกลุ่มคนพิการร่วมกัน ยืนยันความเป็นตัวตนในเชิงบวกผ่านศิลปะแขนงต่าง ๆ และส่งเสริมขบวนการเคลื่อนไหวสังคม ของคนพิการที่มีอยู่โดยการรวบรวมคนที่ยังไม่เคยเข้าร่วม ในการเมืองของคนพิการ เลยให้เข้ามาสู่ ขบวนการเคลื่อนไหวด้านศิลปะก่อนได้ Affirmation Model เป็นแนวคิดที่ต่อยอดไปจาก Social model ที่สนใจเพิ่มไปจากเรื่องสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทัศนคติ โดยเห็นพ้องกับสังคมที่มี ความแตกต่างหลากหลายและให้คุณค่ากับผู้คนไม่เลือกเชื้อชาติ เพศ อายุหรือความบกพร่องใดๆ

วัฒนธรรมว่าด้วยเรื่องความพิการ (Disability Culture):

การศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความพิการปรากฏโดยตรงในเรื่อง วัฒนธรรมว่าด้วยเรื่องความพิการ (Disability culture) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างอัตลักษณ์เชิงบวกเกี่ยวกับความพิการ วัฒนธรรมความพิการในระดับของบุคคลหมายถึงความถึง “ความเกี่ยวข้องกันที่เกิดจากการมีความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต ” (Neath and Schriener, 1998, p. 218)

วัฒนธรรมว่าด้วยเรื่องความพิการมีสมมติฐานว่ามีอัตลักษณ์และความสนใจร่วมกัน ะไรบางอย่างในกลุ่มคนพิการที่ทำให้แยกออกจากกลุ่มคนที่ไม่มีความพิการ สำนึกของความพิการจะมีเพิ่มขึ้นเมื่อมีการเห็นว่ามีภารกิจที่ต่างกันแบ่งแยกทางสังคม การแบ่งระหว่างความเป็น “คนใน” กับ “คนนอก” เกิดจากรูปแบบวัฒนธรรมเฉพาะ ธรรมเนียม การปฏิบัติสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ในสถานสงเคราะห์ ภาษาที่ใช้ เป็นต้น วัฒนธรรมความพิการปฏิเสธว่าความบกพร่องที่มีลักษณะต่างๆ เป็นสัญลักษณ์ของความอับอาย หรือน่าสงสาร และเน้นความเป็นกลุ่มก้อน การเกิดอัตลักษณ์เชิงบวกมีความสำคัญ คนที่รับรู้ว่าคุณเองมีความพิการจากความบกพร่องที่ระบุทางการแพทย์ไม่จำเป็นต้องมี สำนึกหรืออัตลักษณ์ความพิการเกิดขึ้นทันที (Barnes and Mercer, 2001, pp.522-523)

ท่ามกลางความพิการที่มีลักษณะทางความบกพร่องหลากหลาย แต่มีวัฒนธรรมร่วมกันของความพิการต่างๆ เรียกว่า Disability culture สำหรับกลุ่มคนพิการแต่ละกลุ่มเรียกว่า เป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (Disability subculture) เช่น วัฒนธรรมย่อยของกลุ่มคนหูหนวก

การเคลื่อนไหวเรื่องศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการ (Disability arts movement) เน้นที่การนำเสนอภาพตัวแทนคนพิการทางสื่อและศิลปะ อันเป็นการบอกถึงความพิการของตนเอง และขณะเดียวกันเป็นการสนับสนุนรณรงค์ทางการเมือง ในวงกว้างด้วย ศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการครอบคลุมหลายมิติด้วยกัน ได้แก่ มิติแรกเป็นการนำเสนอข้อโต้แย้งว่าคนพิการสามารถเข้าร่วมในการสร้างสรรค์และชื่นชมกับงานศิลปะได้ สอง เป็นงานศิลปะที่มีความสนใจที่ความบกพร่อง ทางร่างกาย อารมณ์หรือจิตใจของคนพิการ และสำรวจไปยังประสบการณ์การใช้ชีวิตร่วมกับความบกพร่องนั้น สาม เป็นการตอบโต้เชิงวิพากษ์กับประสบการณ์การถูกกีดกันจากสังคม การไม่ได้รับความสนใจในสังคม

ศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการเป็นการพัฒนาความหมายเชิงวัฒนธรรมร่วมกันและการแสดงออกถึงประสบการณ์ความพิการและการต่อสู้ดิ้นรน เป็นการใช้วัฒนธรรมและสื่อเพื่อ

เสนอเรื่องการเลือกปฏิบัติและอคติที่คนพิการเผชิญ ตลอดจนการสร้างอัตลักษณ์และสำนึกร่วมของกลุ่ม คนพิการที่ทำงานศิลปะโดยไม่มีจุดมุ่งหมายเชิงการเมืองไม่นับรวมเข้าเป็นศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการ ศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการมีศักยภาพในเชิงการให้ความรู้ การบอกเล่า การมีส่วนร่วม ศิลปะสามารถเป็นพลังที่นำไปสู่การปลดปล่อยให้เป็นอิสระทั้งในระดับบุคคลและสังคม เพลงหรือละครถูกใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงการกดขี่ ความไม่ยุติธรรม

แนวคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับคนพิการกับศิลปะเป็นในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือ ศิลปะเป็นการบำบัดหรือส่วนหนึ่งของการฟื้นฟูสมรรถภาพ จะถูกนำมาใช้ในโรงเรียนการศึกษา พิเศษ ศูนย์บริการตอนกลางวัน หรือบริการในสถาบันต่างๆ การใช้ศิลปะเพื่อสิ่งเหล่านั้นไม่ได้สร้างให้เกิดการสร้างสรรค้อย่างแท้จริง ศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการเป็นส่วนที่เสริม ให้กับการเมืองของคนพิการ โดยเห็นว่าการทำงานศิลปะควรจะเป็นเครื่องมือในการสร้างความเปลี่ยนแปลง ศิลปะและวัฒนธรรมความพิการควรจะทำทลายความคิดที่คับแคบของสังคม การคิดที่จะพึ่งพิงผู้อื่นของคนพิการ การสร้างความเติบโตของวัฒนธรรมความพิการก็คือการเปลี่ยนคนพิการจากกา รเป็นผู้รอรับและคอยพึ่งพากลายเป็นผู้ที่กระตือรือร้น และกลายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรมความพิการกลายเป็นส่วนที่เติมเต็มให้กับการเคลื่อนไหวทางสังคม สร้างให้เกิดสำนึกร่วมของกลุ่ม

อย่างไรก็ดี แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมความพิการ ความภูมิใจในความแตกต่าง ยัง เป็นปัญหาสำหรับคนพิการจำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ที่มีความเจ็บปวด อ่อนกำลังลง หรืออยู่ในช่วงสุดท้ายของความตาย คนพิการไม่สามารถประกาศฉลองความภูมิใจได้เต็มที่เหมือนกลุ่มคนผิวดำ หรือกลุ่มเลสเบี้ยนและเกย์ ความรู้สึกของกลุ่มคนพิการมักจะเป็นลักษณะของทัศนคติที่เป็นแสดง ความอึดถือเหลือไม่รู้ว่าวางตนอยู่ตรงไหน (Ambivalence) ต่อเรื่องความบกพร่อง แต่ก็ยืนยันว่าผู้ที่มีความบกพร่องก็สามารถมีชีวิตที่มีคุณค่าได้ ขณะเดียวกันก็ไม่เน้นความบกพร่องให้เห็นว่าสำคัญ ศิลปะมีศักยภาพในการนำไปสู่การเสริมพลัง เป็นพื้นที่ให้มีการสะท้อนปร ะสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนพิการด้วยกัน วัฒนธรรมและศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการจะต้องผูกโยงไปกับกลุ่มของคนพิการ มิฉะนั้นอาจผนวกรวมเข้ากับวัฒนธรรมกระแสหลักและไม่สร้างผลทางการเมืองท่ามกลางการให้ความสำคัญของความหลากหลาย และพหุอัตลักษณ์ คนพิการบางกลุ่ม มีความเกรงว่าจะทำให้เกิดความไม่ชัดเจนและสลายความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันไป วัฒนธรรมว่าด้วยเรื่องความพิการจะเป็นตัวช่วยในการสร้างและดำรงความหมาย อัตลักษณ์และสำนึกร่วมของกลุ่ม เพื่อขับเคลื่อนขบวนการทางการเมือง (Barnes and Mercer, 2001, pp.528-531)

การเมืองเรื่องความพิการ (Disability politics):

Shakespeare and Watson (2001, pp.546-548) อธิบายการเมืองเรื่องความพิการว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายและการดำเนินงานของรัฐ การเปลี่ยนความสัมพันธ์ในระดับระหว่างบุคคล (Interpersonal level) และการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ในระดับของปัจเจกบุคคล (Individual level)

อัตลักษณ์ทางการเมือง (Political identity) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเมืองแบบใหม่ คนพิการจะต้องแยกแยะตนเองให้ออกระหว่างความคิดแบบช่วยเหลือสงเคราะห์กับความคิดประชาธิปไตยที่คนพิการต้องมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของคนพิการเอง และความคิดที่ระลึกว่าคนพิการเป็นทั้งคนกลุ่มน้อยในสังคมและเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในเรื่องการดำเนินชีวิตของตนเอง

อัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการสร้างสำนึก Paolo Freire ใช้คำว่า Consenticization ซึ่งคนพิการเข้าใจถึงอุปสรรคที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นจากด้านกายภาพหรือจิตโ ดยตรง แต่เกิดจากวิถีทางสังคมที่ส่งผลต่อคนพิการ Charlton (1998) กล่าวว่ากรรมมีสำนึกเช่นนี้อาจทำให้คนพิการบางกลุ่มออกมาทำกิจกรรมในสาธารณะ เช่น การเดินประท้วงบนถนน การเปลี่ยนองค์กรที่ทำงานเพื่อคนพิการเป็นองค์กรของคนพิการ การกล่าวถึงความพิการว่าเป็นการกดขี่ทาง สังคมไม่ได้ทำให้รู้สึกว่าคุณพิการเป็นเหยื่อที่เคราะห์ร้ายของสังคม แต่เป็นการเตรียมให้คนพิการเป็นผู้เปลี่ยนแปลงสังคม

ตัวอย่างของการเกิดสำนึกทางการเมืองอย่างนี้ ได้แก่ กลุ่มคนหูหนวกในช่วงทศวรรษ 1970 คนหูหนวกรวมตัวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยกล่าวว่ากลุ่ม ของตนไม่เป็นคนพิการแต่เป็นคนกลุ่มน้อยที่สื่อสารด้วยอีกภาษาหนึ่ง อันเป็นแนวคิดของเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ ขณะนั้นมีการใช้วลีหลัก เช่น “Deaf Pride” “Deaf Power” พลังของอัตลักษณ์ใหม่ของคนหูหนวกและสำนึกทางการเมืองผสมกันแสดงออกในการประท้วงเมื่อมีการแต่งตั้งอธิการบดีคนใหม่ของมหาวิทยาลัย Gallaudet ซึ่งเป็นสถานศึกษาเฉพาะสำหรับคนหูหนวก เมื่อ พ .ศ.2531 กลุ่มนักศึกษารวมตัวประท้วงปิดสถานศึกษา เรียกร้องให้คณะกรรมการบริหารแต่งตั้งอธิการบดีที่เป็นคนหูหนวกได้สำเร็จ

ในการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้วิเคราะห์ได้ว่าเกิดขึ้นโดยเริ่มแรกคนหูหนวกให้นิยามตนเองและมีความคิดค่านิยมเหมือนกันในกลุ่ม เช่น ใช้ภาษาเดียวกัน ขึ้นต่อไปคือการประเมินกลุ่มและค่านิยมของกลุ่มในเชิงบวก เมื่อระยะเวลาผ่านไปนานเข้าสมาชิกกลุ่มรู้สึกถึงความกดดัน

จากสังคมที่มีต่อตนเอง เกิดการสร้างความสำนึกทางการเมือง นำไปสู่ความรู้สึกโกรธ ความผิดหวังต่อสิ่งที่เกิด และเริ่มสร้างกิจกรรมทางการเมืองเพื่อที่จะจัดการกับสิ่งที่รู้สึกว่าเป็นความอยุติธรรม

การเน้นเรื่องอัตลักษณ์มีปัญหาเกิดขึ้นเช่นกัน ดังมีการตั้งประเด็นคำถาม ได้แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนพิการจะเป็นตัวแทนของคนพิการทั้งหมดได้แค่ไหน กลุ่มคนที่มีความพิการแตกต่างกันทำให้แนวคิดเรื่องกลุ่มคนพิการเป็นชนกลุ่มน้อยอ่อนแอลงหรือไม่ การพัฒนาอัตลักษณ์ทางการเมืองของกลุ่มคนพิการทำให้เกิดสถานะความแตกต่างขึ้นมาแทนที่จะเปิดให้คนพิการรวมเข้าสู่สังคมกระแสหลักหรือไม่

ตัวอย่างของปัญหาเรื่องอัตลักษณ์เกิดขึ้นในกรณีผู้ที่มีความพิการทางการเรียนรู้ นักจิตวิทยาสังคมพบว่าคนที่มีความพิการทางการเรียนรู้ไม่ได้เตรียมการที่จะรับรู้การให้นิยามกับอัตลักษณ์ความพิการเสมอไป การพิทักษ์สิทธิส่วนบุคคล (Self-advocacy) อาจเป็นการพยายามเปลี่ยนการรับรู้ของกลุ่มที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่หรือเป็นการเปลี่ยนในระดับปัจเจกบุคคลก็ได้ กิจกรรมกลุ่มขึ้นอยู่กับการชี้แนะของกลุ่มโดยรวม กลยุทธ์ ของการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่ม People First ซึ่งมีฐานอยู่ที่อัตลักษณ์ของผู้ที่มีความพิการทางการเรียนรู้อาจมีข้อจำกัดเพราะคนบางส่วนไม่ได้ให้นิยามตนเองว่าเป็นคนพิการทางการเรียนรู้ ปัญหานี้เกิดในกลุ่มคนพิการอื่นด้วยเช่นกัน เช่น กลุ่มเด็กที่มีความพิการไม่ได้บอกว่าตนมีความพิการ แต่มองว่าตนเอง “ก็เป็นเหมือนกับทุกคน” ผู้ใหญ่ที่มีความพิการจำนวนมากไม่ได้บอกว่าตนเองเป็นคนพิการหรือเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองเรื่องคนพิการ ซึ่งอาจมาจากอัตลักษณ์อื่นมีความโดดเด่นกว่าหรือเลือกที่จะได้รับการยอมรับเป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นอย่างอื่นที่มีใช้ความพิการ

4. ทฤษฎีเรื่องการเสริมพลัง (Empowerment theory)

ทฤษฎีเรื่องการเสริมพลังในที่นี้อ้างอิงจากแนวคิดสตรีนิยมซึ่งได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิพากษ์ในเรื่องการเสริมพลังอำนาจเพื่อเป็นหนทางไปสู่การปลดปล่อยให้เป็นอิสระ และได้พัฒนาแนวคิดต่อมาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง ในที่นี้จะกล่าวถึงการเสริมพลังอำนาจของบุคคล จากแนวคิดของสตรีนิยมนอกกระแสหลัก (สตรีนิยมผิวดำ) ซึ่งกระบวนการเสริมพลังนี้ได้ถูกนำไปใช้ในการทำงานของกลุ่มคนยากจน กลุ่มคนชายขอบ คนด้อยโอกาส คนพิการ ผู้ติดเชื้อเอดส์ เป็นต้น (ภัทรพร อ่อนไสว, 2548)

แนวคิดของการเสริมพลังในแนวคิดสตรีนิยมนอกกระแสหลัก:

ในแนวคิดสตรีนิยมนอกกระแสหลัก กลุ่มสตรีนิยมผิวดำ (Black feminism) ในกลุ่มผู้หญิงผิวดำหรือผู้หญิงผิวสี จะตั้งคำถามอยู่เสมอเพื่อให้ผู้หญิงผิวดำมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมในสังคม ผู้หญิงผิวดำจะต้องนิยามตัวตนของตนเองและตัดสินใจกับการแก้ไขปัญหาคถูกกดขี่ทุกรูปแบบ สตรีนิยม ผิวดำจะให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ในเรื่องการเสริมพลังอำนาจ เนื่องจากในประวัติศาสตร์ ผู้หญิงผิวดำได้ขับเคลื่อนตนเองผ่านการท้าทายให้เปลี่ยนจิตสำนึกในระดับปัจเจกบุคคล และพัฒนาเป็นกลยุทธ์ระดับชุมชน การเสริมพลังอำนาจต้องการเปลี่ยนรูปสถาบันทางสังคมที่ไม่มีความยุติธรรมที่ชาวอัฟริกัน – อเมริกัน ต้องเผชิญในรุ่นแล้วรุ่นเล่า สตรีนิยมผิวดำให้ความสำคัญใน 2 สิ่ง ในการสร้างอำนาจ คือ

1. เห็นว่า ควรจะมีการปรับ กระบวนทัศน์ ในระดับแนวคิดว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ยุติธรรมเกิดขึ้นได้อย่างไร โดยรวบรวมแนวทางระหว่างการกดขี่ ด้านเชื้อชาติ ชนชั้น เพศสภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชาย หญิง ในระดับปัจเจกบุคคล และคิดใหม่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ครอบงำผู้หญิงผิวดำ
2. สตรีนิยมผิวดำมีแนวคิดในระดับญาณวิทยาว่า “พลังอำนาจ” ความเป็นพลวัต (Dynamics) และทับซ้อนกันอยู่

ข้อเสนอของสตรีนิยมผิวดำ

- ให้สร้างความรู้ใหม่ที่มาจากประสบการณ์ซึ่งสามารถเสริมพลังอำนาจ ส่งเสริมการเคลื่อนไหวของผู้หญิงผิวดำในระดับจิตสำนึก
- ให้เสียงของผู้หญิงที่เกี่ยวกับการถูกกดขี่ เพื่อจะรวมกลุ่มพลังอำนาจทั้งหมด เพราะสังคมของชาวอัฟริกัน – อเมริกัน จะมีลักษณะเป็นลำดับขั้นและ สืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง
- ให้ผู้หญิงนิยามตัวตนเพื่อให้เห็นว่าบุคคลที่อยู่ในกรอบแห่งการถูกครอบงำเป็นอย่างไรในด้านจิตใจ การกดขี่เป็นสิ่งที่เข้าใจยากจากรูปแบบความสัมพันธ์ของมนุษย์

อำนาจมีการเปลี่ยนแปลงโดยตัวของมันเองและมีความรู้หลายชุดในระดับบุคคล ซึ่งผู้หญิงมีพลังอำนาจที่สำคัญ ต้องมีการพัฒนาจิตสำนึก นิยามตัวตน และเปลี่ยนพฤติกรรม

เปลี่ยนแปลงความคิดและการกระทำเพื่อจัดรูปการเปลี่ยนแปลงอำนาจ ประสบการณ์ของผู้หญิง เป็นเสมือนเลนส์ส่องกล้อง และให้เสียงในการตรวจสอบให้เห็นการครอบงำเชิงอำนาจ ทั้งเพศสภาพ ชนชั้น เชื้อชาติ รูปแบบของการกดขี่

กระบวนการเสริมพลังอำนาจในแบบนอกกระแสหลัก

1. ต้องไม่ทำตัวเป็นคนนอกที่อยู่ข้างใน (Outsider within) ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงผิวดำ ที่เป็นคนรับใช้ของผู้หญิงผิวขาว แต่ยังคงถูกกระทำให้เป็นคนนอกอยู่ตลอดเวลา คือ ไม่สามารถเป็นสมาชิกของคนผิวขาวได้ แม้ว่าจะอยู่ในบ้านของคนผิวขาว การจะเสริมพลังอำนาจของตนเองได้ ต้องไม่อยู่ในสถานะ “คนนอกที่อยู่ข้างใน” แต่ต้องเป็น “คนนอกที่อยู่ข้างในที่มีลักษณะมองเห็น พื้นที่ของอำนาจ มองออกและรู้ว่าการถูกกดขี่ทับซ้อนกันอย่างไรบ้าง

2. การเสริมพลังอำนาจในเชิงความรู้ และปฏิบัติ เสถียรทำให้ผู้หญิงผิวดำกลายเป็น วัตถุในทุกรูปแบบ รวมทั้งการทำให้ผู้หญิงผิวดำกลายเป็นสินค้า หรือ การละเมิดสิทธิของพวกเธอ เหล่านั้น ผู้หญิงผิวดำทุกคนต้องร่วมมือร่วมใจกันปฏิบัติสิ่งเหล่านี้

3. ต้องให้ผู้หญิงผิวดำทุกคนทั้งหมดตระหนักในคุณค่าของตัวเอง ให้อำนาจในการ ตีความ การให้ความหมายกับตัวตน การนิยามตัวตน

สิ่งที่สำคัญ ผู้หญิงผิวดำต้องมองให้ออกว่า อำนาจมีความเป็นพลวัตร อำนาจและการกดขี่ใดๆ ทั้งปวง ไม่ได้มีแบบเดียว แต่มันเป็นพลวัตร ขอให้เชื่อโอกาสและช่องทาง ให้เชื่อมั่นว่า ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร จะมีทางเลือกเสมอ และผู้หญิง ผิวดำไม่ว่าจะถูกกดขี่ใดๆ อย่างไรก็ตามยังมี อำนาจที่จะสู้กลับ

ขอบเขตหรือปริมาณของอำนาจ แบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1. Power over คือ อำนาจที่อยู่เหนือกว่า เป็นอำนาจจากระดับบนลงมา สามารถพบเห็นได้ทั่วไป เช่น อำนาจที่มาจากการจัดระเบียบสังคม การออกกฎหมายเพื่อควบคุมปัญหาในสังคมที่เกิดขึ้น ถ้าเมื่อใดอำนาจมาในลักษณะนี้ จะเกิดสภาพของอำนาจ 2 กลุ่มที่ขัดแย้งกัน คือ เกิดการต้านทานของ 2 กลุ่ม ที่ขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลา อำนาจที่อยู่เหนือกว่าไม่สามารถนำไปสู่ สู่ความสำเร็จสูงสุดของการเสริมพลังอำนาจได้ แต่ขณะเดียวกันมันจะเป็นอำนาจ ที่เปิดให้มีการ ต่อรองได้ เพราะว่า คำว่า Power over ไม่ได้หมายความว่า อำนาจจะนิ่งสนิทอยู่กับกลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง กลุ่มที่มีอำนาจจะกดกลุ่มที่ด้อยกว่า แต่ขณะเดียวกัน เชื่อว่าสามารถกลับไปใช้อำนาจกับ กลุ่มที่เหนือกว่าได้เหมือนกัน แต่ยังไม่ใช่การเสริมพลังอำนาจที่แท้จริง

2. Power to คือ การที่เรามอบอำนาจให้กับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไป เพื่อจะไปจัดการ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ให้อำนาจการตัดสินใจกับกลุ่มผู้หญิงที่มีอำนาจมาก หรือ น้อยก็ได้ แต่เป็น

อำนาจที่ได้ถูกมอบหมายให้ เพื่อให้คนกลุ่มนั้นเกิดความเข้มแข็งขึ้นมาได้ การมอบอำนาจ เช่น ครูมอบอำนาจให้นักเรียนที่เป็นหัวหน้าห้อง ตรวจสอบชื่อเพื่อนนักเรียน จัดระเบียบกลุ่มคนมาสาย เป็นอำนาจชั่วคราวชั่วคราว ไม่ใช่การเสริมพลังอำนาจที่แท้จริง แต่มีการมอบพลังอำนาจมาให้ ไม่ได้มาจากฐานของเจ้าตัวอย่างแท้จริง

3. Power with เป็นอำนาจที่เกิดจากการรวมกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน มีการทำความเข้าใจร่วมกัน เพื่อที่จะไปให้ถึงเป้าหมายร่วมกัน เพราะฉะนั้น ถ้ามารวมกลุ่มกันได้ เกิดเป้าหมายและภารกิจเดียวกัน เป็นพันธกิจร่วม มีการปฏิญญาร่วมกัน เป็นอำนาจกลุ่มที่จัดการกับปัญหาได้ปัญหาหนึ่ง แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่อำนาจที่จะก่อให้เกิด การเสริมพลังอำนาจเพราะต้องมีการรวมตัวกันขึ้นมาก่อน และตัวอำนาจไม่มีที่มาจากที่ใดชัดเจน

4. Power from within คือ พลังอำนาจที่เกิดขึ้นมาจากภายใน เป็นการเสริมพลังอำนาจที่แท้จริง ที่ถูกพัฒนามาจากภายในของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม เป็นกระบวนการเสริมพลังอำนาจที่มาจากภายใน สมาชิกนำพลังของตนเองแต่ละคนในกลุ่มที่ตนเองสร้างขึ้น มารวมกัน และนำมาสร้างพลังกลุ่มขึ้น และมีการใช้กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) ตัวตนของผู้หญิงใหม่ โดยไม่ให้ใครมาพูดแทน ลูกขึ้นมาแล้วมาสู้ด้วยตนเอง การเสริมพลังอำนาจในลักษณะนี้เป็นแนวทางที่ผู้หญิงผิวดำและผู้หญิงผิวสีใช้อยู่ ซึ่งกระบวนการเสริมพลังอำนาจจะต้องไม่หยุดที่จะตั้งคำถาม ต้องกะทะาะให้เจอว่า อำนาจที่มีอยู่ในสังคมมาจากใคร ถูกจัดการอย่างไร ถูกใช้ไปอย่างไร ต้องเข้าใจรูปแบบของ “การกดขี่และการต่อต้าน” เพราะมันเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน หมายความว่า ถ้ารูปแบบการกดขี่เป็นอย่างไร รูปแบบการต่อต้านก็จะเป็นอย่างนั้น อธิบายได้ว่า ไม่สามารถวางกรอบเรื่องการเสริมพลังอำนาจอย่างชัดเจนได้ เพราะผู้หญิงผิวดำ และผู้หญิงผิวสี แต่ละคนจะมีรูปแบบการกดขี่ที่แตกต่างกัน เช่น ถ้าถูกกดขี่มากในเรื่องสีผิว ก็จะมีกระบวนการต่อต้านกลับในลักษณะของสีผิว

อย่างไรก็ตาม พลังอำนาจทั้ง 4 แบบ นี้ มีความเกี่ยวข้องกันและทับซ้อนเป็นฐานที่ทำให้เกิดการเสริมพลังร่วมกันอย่างแยกไม่ออก กระบวนการต่อสู้ที่ผู้หญิงผิวดำใช้ก่อให้เกิดการเสริมพลัง พวกเธอมีกลยุทธ์ที่สำคัญ คือ ไม่เคยล้มเลิกการตั้งคำถามกับความยุติธรรมในสังคม ว่าเกี่ยวพันหรือทับซ้อนอย่างไรบ้าง การก่อให้เกิดการเสริมพลัง ไม่ใช่เพียงการก่อเกิดในระดับจิตสำนึกในระดับปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียวแล้วจะเสริมพลังได้ จะเห็นว่าประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผู้หญิงผิวดำ ต้องมีการรวมกลุ่มเมื่อมีจิตสำนึกระดับปัจเจกแล้ว ต้องพัฒนาระดับจิตสำนึกไปสู่ระดับชุมชน หรือประชาสังคม

การขับเคลื่อนการเสริมพลังอำนาจต้องเคลื่อนไหวในระดับปัจเจกบุคคลจนไปถึงประชาสังคม การเสริมพลังอำนาจ มีจุดเด่นที่สำคัญ คือ จะต้องเป็นการสืบทอดจากผู้หนึ่งไปสู่อีกผู้หนึ่ง และจะไม่จบสิ้นในผู้หนึ่งใดผู้หนึ่ง เช่นเดียวกับการเกิดพลังของผู้หนึ่งผิวดำ เป็นการสืบทอดในลักษณะงานวรรณกรรม โดยมีกลไกการสืบทอดในลักษณะการบอกเล่าเรื่องราว และเขียนเป็นประสบการณ์ในชีวิต สิ่งสำคัญ คือ ต้องเปลี่ยนวิถีคิดของคนในสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ได้มีเพียงจุดเดียว แต่มันเป็นการซ้อนทับ เช่นเดียวกับรูปแบบของการกดขี่ที่ทับซ้อนกันมากมาย ไม่มีสิ่งใดสิ่งเดียว ที่กดขี่เพียงตัวเดียว เป็นการกดขี่ทั้งทางเพศสภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ ที่ถูกรอบงำ

ผู้หญิงผิวดำได้ ทำทนายและตั้งคำถามกับกระบวนการแสวงหาความรู้ และปฏิเสธว่าความรู้ไม่ได้มีเพียงอยู่มิติเดียวเฉพาะในสถาบันวิชาการเท่านั้น แต่ความรู้ที่ดีควรครอบคลุมไป 2 ทาง คือ ความรู้ในสถาบัน (Knowledge) และความรู้ที่มาจากภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์ชีวิตของคน (Wisdom) จะต้องไปด้วยกัน เพราะถ้าขาดการตระหนักถึงประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคน จะไม่เกิดการพัฒนาศาสนาวิทยา ดังนั้น ต้องนำประสบการณ์ของผู้หนึ่งมาถ่ายทอดจึงจะเกิดภูมิปัญญา ซึ่งต้องตั้งคำถาม ทำทนายวิถีคิด อำนาจอะไรที่ควบคุมว่าสิ่งใด คือ ความรู้ เพื่อให้เห็นว่า การที่เราคำนึงถึงประสบการณ์ของผู้หนึ่งทุกคนทั้งหมด คือ การกำหนดว่า ความจริงทั้งหมดจะต้องเกิดมาจากการให้ความหมายในตัวเอง ถ้าเรากำหนดความจริง (Reality) ได้ด้วยตัวของเราเอง คือ การก่อเกิดของกระบวนการความรู้ทั้งหมด เป็นการท้าทายญาณวิทยากระแสหลักที่เชื่อว่าความรู้ต้องพิสูจน์แล้ว พิสูจน์อีก

การสร้างพลังอำนาจของผู้หญิง เป็นทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ เป็นการเคลื่อนไหวให้ผู้หนึ่งทั้งโลกมีความตระหนักร่วมกัน ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 – 1990 ผู้หญิงในประเทศโลกที่สาม ให้ความหมายของปรากฏการณ์เรื่องการสร้างพลังอำนาจ ดังนี้

1. การสร้างพลังอำนาจเป็นการกระทำ ที่นำไปสู่การสร้างทฤษฎีและถูกพัฒนาอย่างเป็นกระบวนการในกลุ่มคนระดับรากหญ้า ที่ปฏิบัติให้เป็นวิชาการและเป็นวาทกรรมในการพัฒนา เพราะการสร้างพลังอำนาจในตนเองมีประโยชน์ในฐานะที่เป็นทฤษฎีทางการเมือง (Political Theory) ด้วย

2. การสร้างพลังอำนาจเป็นการกระทำที่มาจาก การให้ความหมายจากกลุ่มบุคคลที่เคลื่อนไหวทางสังคมและกลุ่มองค์กรเอกชน ที่กระตุ้นให้ผู้หนึ่งได้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมจาก

การสร้างพลังอำนาจในตนเองเป็นความหมายเชิงยุทธศาสตร์ในมิติของสตรีนิยม ขณะที่นักสตรีนิยมอภิปรายว่าแนวคิดนี้สามารถช่วยเหลือ หรือเปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้หญิงได้

การสร้างพลังอำนาจในตนเองยังเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวได้ว่า สันติสนุนให้เกิดตระหนักรู้ในตนเอง ทั้งระดับบุคคล กลุ่ม องค์กร มีอำนาจในกระบวนการตัดสินใจ และเป็นการตัดสินใจที่มาจากมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตยที่ยิ่งใหญ่กว่าความพยายามของรัฐ และยังเป็นการจัดหาพื้นที่สำหรับการแทรกแซงเชิงวัฒนธรรมและการจัดสวัสดิการเพื่อความมั่นคงทางจิตใจของผู้หญิงและช่วยให้เกิดการเรียนรู้ประสบการณ์ทางสังคมสำหรับผู้หญิง และการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร ความรู้ ทักษะ และเทคนิคที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา แนวคิดนี้ใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ โดยเฉพาะในกลุ่มคนชายขอบ ได้แก่ คนจน ด้อยโอกาส คนพิการ ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ฯลฯ การสร้างพลังอำนาจในตนเองจัดเป็นยุทธศาสตร์ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางสังคมได้อย่างมาก แนวคิดนี้เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางมากและให้ความหมายแตกต่างกันไปตามความแตกต่างของแต่ละบุคคล กลุ่มสตรีนิยมใช้เป็นกลยุทธ์ในการเปลี่ยนวิถีคิดของคนชายขอบ

5. แนวคิดสตรีนิยมในแนวสตรีพิการ (Feminist Disability Studies)

แนวคิดสตรีนิยมกับเรื่องสิทธิคนพิการ

Susan Wendell (1996) กล่าวจากมุมมองของแนวคิดสตรีนิยมต่อเรื่องสิทธิคนพิการว่า การอ้างถึงตามทฤษฎีเรื่องคุณธรรมที่ว่าความยุติธรรมจะนำไปสู่ความเสมอภาค เมื่อนำมาใช้กับเรื่องความพิการอาจจะเป็นการละเลยความเป็นจริงบางประการของความพิการไป นั่นคือเรื่องการพึ่งพา (Dependency) ซึ่งคนพิการจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ร่วมกับผู้อื่น Kittay (2000) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของเธอกับลูกสาวที่มีความพิการว่า การพิจารณาถึงคุณค่าในชีวิตมนุษย์ไม่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการที่บุคคลนั้นจะสามารถผลิตงานหรือทำกิจกรรมที่สร้างผลกำไรได้ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือความผูกพันที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่ได้พึ่งพาช่วยเหลือกัน การคิดถึงคนพิการทำให้เตือนสติพวกเราทุกคนถึงความต้องการเราเองในบางส่วนของชีวิตที่มีความต้องการที่จะพึ่งพาผู้อื่นเช่นกัน อาจจะมีมากบ้าง น้อยบ้างต่างกันไป และเมื่อเราอยู่ในสถานะที่ต้องการความช่วยเหลือ เราก็จะอยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการถูกเอาเปรียบได้ เราไม่อาจปฏิเสธสภาวะในบางขณะที่เกิดขึ้นซึ่งเราเองไม่สามารถควบคุมชีวิตของเราได้เต็มที่

Wendell เห็นว่าการนำแนวคิดของสตรีนิยมเรื่องคุณค่าของการให้การดูแล (Value care) ควรจะเหมาะสมกว่าการกล่าวถึงแต่เพียง เรื่องความยุติธรรม รวมทั้งการกล่าวถึงเรื่องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Interdependence) จะเหมาะสมกว่าการเน้นในเรื่องความเป็นอิสระของบุคคล (Autonomy) จริยธรรมเรื่องการให้การดูแล (Ethics of care) เห็นว่าควรให้การยอมรับในการที่คนพิการจะกล่าวถึงข้อจำกัดของตนเอง การต้องการการพึ่งพา ได้อย่างเสรี รวมทั้งความแตกต่างอื่นๆ ที่มีอยู่จริงในชีวิต โดยปราศจากการรู้สึกไร้คุณค่า แต่เนื่องด้วยวัฒนธรรมของสังคม (อเมริกัน) ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องคุณค่าของการควบคุมชีวิตของตนเองได้โดยการพึ่งพาตนเอง ทำให้คนพิการรู้สึกด้อยค่าหากไม่มี คุณสมบัติดังกล่าว ดังนั้นจึงต้องปฏิบัติตามที่วัฒนธรรมคาดหวัง แต่ไม่ได้ทำตามความรู้สึกจากประสบการณ์ที่ประสบในชีวิตจริง Wendell คิดกระทั่งตั้งข้อสงสัยต่อไปว่าการยุติการกีดกันคนพิการอาจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง トラบที่ค่านิยมในสังคมซึ่งยึดติดกับการให้ความสำคัญเรื่องความสามารถในการควบคุมร่างกายและความผิดปกติ ยังฝังรากลึกแน่นอยู่

Morris (ใน Rock Ethics Institute, 2004) กล่าวต่อประเด็นการเน้นเรื่องสิทธิกับการให้ความหมายของกลุ่มเคลื่อนไหวเรื่องดำรงชีวิตอิสระสามารถเป็นความคิดที่ไปด้วยกันได้ด้วย จริยธรรมเรื่องการให้การดูแล หากการให้ความดูแลไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกเรื่องสิทธิมนุษยชนด้อยลงไป Mahowald (ใน Rock Ethics Institute, 2004) เสริมประเด็นนี้ว่าการเริ่มต้นอภิปรายเรื่องจริยธรรมการดูแลนั้นเริ่มมาจากกลุ่มนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิแต่กลุ่มก็ยอมรับว่าคนพิการจะมีความเสมอภาคได้ ผู้ให้การดูแลคนพิการจะต้องได้รับการพิจารณาถึงสิทธิเสมอภาคด้วย ไม่ใช่คนพิการอยู่ในตำแหน่งที่เหนือกว่า

แนวคิดสตรีนิยมเรื่องเพศสภาวะ ร่างกาย กับความพิการ

นอกจากสตรีนิยมจะกล่าวถึงเรื่องสิทธิของผู้ดูแลคนพิการซึ่งมักจะเป็นผู้หญิงแล้ว ยังมีแนวคิดเรื่อง ร่างกาย เพศสภาวะ และความพิการ Meekosha (1998) ได้นำเสนอถึงแนวคิด 2 แนว ซึ่งพัฒนามาจากความคิดของสตรีนิยมในเรื่องนี้คือ **การทำร่างกายของผู้หญิงพิการให้เป็นปกติ และการตรวจตรา ควบคุมร่างกายของผู้หญิงพิการ**

ทฤษฎีเพศสภาวะเกี่ยวกับความพิการเริ่มต้นจากการตั้งคำถามถึงร่างกายของผู้หญิงทั่วไปที่ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นปัญหาอะไร การพิจารณาความพิการว่าเป็นความบกพร่องทางชีววิทยาก็ไม่ได้ทำให้รู้สึกว่าจะเป็นประโยชน์กับประเด็นทางทฤษฎีหรือกลยุทธ์ด้านการเมืองแต่อย่างใด การบกพร่องทางชีววิทยาทำให้สังคมไม่รู้สึกจะทำอันตรายกับผู้หญิงพิการเมื่อมีการทำหมันหรือการทำศัลยกรรมตัดมดลูกเมื่อเห็นว่าผู้หญิงจะมีความไม่สมบูรณ์ในการให้กำเนิดบุตรได้

แนวคิด Social-constructionist เกี่ยวกับร่างกายของผู้หญิงเห็นว่า มันไม่ใช่เรื่องทางชีววิทยาเท่านั้นแต่เป็นเรื่องของการที่ระบบสังคมจัดการและให้ความหมายกับชีววิทยา ซึ่งเป็นการกดขี่ผู้หญิง นักทฤษฎีด้านความพิการเป็นเหมือนกับแนวคิดสตรีนิยมซึ่งปฏิเสธว่าสถานะทางชีววิทยาจะมากำหนดความเป็นพิการของร่างกาย และตั้งคำถามกับการพยายามทำให้ร่างกายของคนพิการกลายเป็นเสมือนคนที่ไม่มีความพิการ อย่างไรก็ตามแนวคิดเชิงสังคมด้านความพิการนี้ ก็ได้รับการวิจารณ์ว่าเป็นการให้ความสนใจเฉพาะแต่เรื่องการเลือกปฏิบัติ แต่ไม่จับเรื่องของความผิดปกติของร่างกายเท่าไรนัก คนพิการหลายคนพยายามขจัดความพิการของตนออกไปเพื่อลดความตึงเครียดของความสัมพันธ์ของร่างกายกับจิตใจ อย่างไรก็ตามการถกเถียงเรื่องการให้ความหมายของความพิการกับร่างกายจะยังมีหลากหลายแต่สิ่งสำคัญที่เกิดขึ้น คือการเปิดมุมมองคิดท้าทายกับเรื่องความเป็นปกติต่างๆ ตั้งแต่เรื่อง ลักษณะทางเพศ อำนาจทางการเมือง การปฏิบัติด้านการแพทย์ และอัตลักษณ์ของร่างกาย

การทำร่างกายของผู้หญิงพิการให้เป็นปกติ (Normalization of disabled female bodies) สถาบันและโครงสร้างในสังคมที่มีชายเป็นใหญ่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำร่างกายของผู้หญิงพิการให้เป็นปกติ ผู้หญิงพิการจะผ่านเข้ากระบวนการที่ทำให้ความพิการปรับซ่อนอยู่เพื่อให้ดูเหมือนกับเป็นคนปกติในสังคม

ในประเทศออสเตรเลียมีจดหมายจากสมาคม Multiple Sclerosis Society of New South Wales เล่าเรื่องของแอนนา ซึ่งเป็นผู้หญิงที่ต้องการแม่บ้าน “ปกติ” (“normal” housewife) แอนนากลายเป็นคนปกติเมื่อเธอได้ปฏิบัติตามบทบาทของผู้หญิงในบ้านคือ จัดการงานบ้านและบทบาทของผู้ดูแล ซึ่งเป็นบทบาทที่สังคมทั่วไปยอมรับ บ. มีงานเขียนที่ให้ความเห็นว่าแอนนาได้ถูกทำให้เข้าสู่ภายใต้อุดมการณ์กระแสหลักที่ผู้หญิงมีอำนาจน้อย อย่างไรก็ตามการเน้นเรื่องประสบการณ์ของผู้หญิงพิการที่เหมือนกับคนไม่พิการไม่ได้ท้าทายความคิดเกี่ยวกับเรื่องความเป็นมนุษย์มากนัก (Wendell, 1989 quoted in Meekosha, 1998, p. 176)

ร่างกายที่บกพร่องของผู้หญิงยังเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติด้านการแพทย์ด้วย คนบางกลุ่มได้เถียงว่าร่างกายของผู้หญิงทุกคนล้วนมีความบกพร่อง สมาคมศัลยกรรมแพทย์พลาสติกอเมริกันกล่าวว่ามีความเห็นทางการแพทย์จำนวนมากที่เห็นว่าการบกพร่อง (หน้าอกเล็ก) แท้จริงแล้วเป็นโรคชนิดหนึ่ง แต่การทำศัลยกรรมหรือกระบวนการควบคุม ทำให้เป็นปกติทั้งหลายจะทำให้ร่างกายเป็นอิสระได้หรือ ปฏิบัติการศัลยกรรมทำให้ร่างกายของผู้หญิงเป็นดังเครื่องจักร ส่วนที่บกพร่องก็ทำให้สมบูรณ์ขึ้นเสีย

ผู้หญิงพิการต้องเผชิญกับการฟื้นฟูสมรรถภาพและกา รศัลยกรรมเพื่อปรับแต่งรูปร่างต่างๆ เช่น การแก้ไขรูปโครงของใบหน้าที่ยึดเยี่ยว การใส่แขน ขาเทียม หรือผ่าตัดใส่อุปกรณ์ไว้ภายในร่างกาย เพื่อช่วยยึดอวัยวะภายในร่างกายบางส่วนที่เสียไป การกระทำเหล่านี้ถูกให้เหตุผลว่าเป็นการช่วยเหลือด้านการแพทย์ แต่ฐานคิดเบื้องหลังก็คือ การทำให้เป็นเหมือนปกติในสังคมนั่นเอง นักเคลื่อนไหวทางสังคมมีความคิดตั้งคำถามต่อไปว่าการทำให้เป็นปกติเช่นนั้นจะทำให้เข้าร่วมในสังคมหรือมีความเท่าเทียมในสังคมได้อย่างไร

การตรวจตรา ควบคุมร่างกายของผู้หญิงพิการ (Regulation and surveillance of disabled female bodies) จำนวนของผู้หญิงพิการถูกนำเข้าอยู่ในสถาบัน เช่น คู่ง โรงพยาบาล สถานพยาบาลผู้สูงอายุหรืออื่นๆ มากกว่าผู้ชายพิการ โดยถูกมองว่าไม่มีบทบาทที่เป็นประโยชน์ และเป็นภาระในสังคมจึงนำไปอยู่ไว้ในสถาบัน (Australian Institute of Health and Welfare, 1993 quoted in Meekosha, 1998, p. 170)

ผู้หญิงมักจะเป็นผู้ที่ถูกทำร้ายมากกว่า รวมทั้งการเผชิญกับการถูกบังคับให้ทำหมันหรือทำแท้งเมื่อคิดว่าจะทำให้ไม่สามารถให้กำเนิดลูกที่สมบูรณ์หรือเป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง ซึ่งปรากฏกับชนกลุ่มน้อย กลุ่มคนมีสีผิว เป็นต้น

ร่างกายของผู้หญิงพิการบางคนอาจมีลักษณะที่เอื้อต่อการช่วยเหลือตัวเองได้ต่ำ ทำให้มีโอกาสที่ถูกทำร้ายหรือข่มขืนได้มาก เช่น ผู้หญิงที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา ผู้พิการทางจิต ผู้ที่เคลื่อนไหวด้วยตัวเองไม่ได้มักจะเป็นเป้าของการถูกทำร้ายซ้ำแล้วซ้ำอีก ในสังคมอเมริกันพบปรากฏการณ์นี้มากในกลุ่มผู้หญิงพิการลาตินอเมริกัน

ในครอบครัวของบางสังคม ผู้ชายมีอำนาจมาก บางครั้งความรุนแรงในครอบครัวสามารถทำให้เกิดการทำร้ายแก่ร่างกายทำให้เกิดความพิการด้านร่างกายหรือจิตใจได้

การควบคุมร่างกายผู้หญิงไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในครอบครัวแต่เกิดในสังคมวงกว้างได้ด้วย การที่ผู้ชายกล่าวให้ความเห็นต่อร่างกายผู้หญิงในที่สาธารณะ บนท้องถนน เป็นรูปแบบหนึ่งของการล่วงเกินทางเพศและบุกรุกพื้นที่ส่วนตัวของผู้หญิง ผู้หญิงพิการต้องจัดการกับความเห็นที่หลากหลาย ตั้งแต่การรับฟังข้อคิดเห็น รวมถึงการปฏิเสธที่ไม่เข้ามาใกล้หรือพูดคุยด้วย ในอดีตผู้ชายใช้พื้นที่สาธารณะเสมือนว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายในบ้านของตัวเอง ขณะที่ผู้หญิงรู้สึกว่าเป็นพื้นที่ท้องถนนนั้นน่ากลัว สำหรับผู้หญิงพิการที่ออกมาอาศัยอยู่นอกบ้าน นอกสถาบันบำบัด แล้วมาใช้ชีวิตในชุมชน จากมุมมองของแนวคิดการควบคุมของสังคมนี้ก็เหมือนกัน บว่าผู้หญิงพิการก็เข้าสู่กระบวนการทำให้อยู่ในสถาบันอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นรูปลักษณะใหม่ของการทำให้เป็นปกติภายในสังคมนั่นเอง

การทบทวนบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในที่นี้ทบทวนบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใน 2 เรื่อง คือ เรื่องการรับรู้และการสร้างอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความพิการ และเรื่องการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ

1. การรับรู้และการสร้างอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความพิการ

งานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษาเรื่องมโนทัศน์อัตลักษณ์ ซึ่งมีแง่มุมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้เป็นงานการศึกษาที่อาศัยแนวคิดสายปฏิบัติ สัมพันธ์สัญลักษณ์ (Symbolic interactionism) โดยอัตลักษณ์มีฐานะเป็นลักษณะของบุคคลและถูกประทับตรา หรือเรียกว่าเป็นมลทิน และใช้แนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) โดยอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นสิ่งสร้างขึ้นทางสังคม (Social construction) และอยู่ในกระบวนการที่ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเรียกว่าความเป็นชายขอบ (Marginalization) กลุ่มผู้เป็นเป้าหมายการศึกษา ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ เกย์ หญิงรักหญิง คนเก็บขยะ วัยรุ่น เด็กข้างถนน ผู้หญิงค้าประเวณี ผู้ป่วยทางจิต ผู้ติดเชื้อ HIV คนชรา

สำหรับการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ที่อาจมีลักษณะเกี่ยวข้องกับเรื่องความพิการจะเป็นเรื่องของผู้ป่วยทางจิต ผู้ติดเชื้อ HIV และคนชรา (ในสหรัฐอเมริกาจัดให้ผู้ติดเชื้อ HIV และผู้ป่วยเรื้อรังอื่นๆ อยู่ในภายใต้การทำงานตามพระราชบัญญัติ American Disability Act 1990) ซึ่งการศึกษาใช้แนวคิดสายปฏิบัติสัมพันธ์สัญลักษณ์ จะมีเพียงการศึกษาของจิตติมา เจือไทย (2551) เรื่อง การสร้างอัตลักษณ์แห่งตัวตนของคนพิการ ที่ได้ใช้แนวคิดหลังสมัยใหม่ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดของฟูโก้เพื่อเผยให้เห็นว่าท่ามกลางอำนาจในสังคมที่สร้างความหมายและคุณค่าเชิงลบแก่คนพิการนั้น คนพิการ มีกระบวนการสร้างเทคโนโลยีแห่งตัวตนเพื่อปรับเปลี่ยนตนเองจากผู้ถูกกระทำไปสู่การเป็นผู้กระทำและสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมา รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและความสัมพันธ์ภายในตัวของคนในสังคม จะร่วมสร้างให้เกิดความหลากหลายในพื้นที่ที่จะเอื้อให้อำนาจแห่งตัวตนของมนุษย์ทำงานได้อย่างเท่าเทียม

ในต่างประเทศมีการศึกษาในเรื่องอัตลักษณ์จำนวนมาก การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ของคนพิการในปัจจุบัน มีสองส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการศึกษาอัตลักษณ์ความพิการภายใต้แนวคิดเชิงการแพทย์ โดยเห็นว่าความพิการเป็นสิ่งเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐานของสังคม เป็นตราบาปของบุคคล บุคคลต้องปรับตัวสู่การใช้ชีวิตที่เป็นคนพิการ ความพิการเป็นอัตลักษณ์เชิงลบ บุคคลพิการเพียงแต่มีอัตลักษณ์ที่เป็น ปฏิกริยาโต้ตอบ (Reactive identities) กับสิ่งที่สังคมตีตรา

ไว้ เนื้อหาการศึกษาเป็นเรื่องของการศึกษากลยุทธ์การปรับตัว กลยุทธ์การจัดการกับตราบาปทางสังคม การรับรู้ตัวตนของคนพิการ การรับรู้ของคนไม่พิการที่มีต่อคนพิการ

ส่วนที่สองเป็นการศึกษาจากสหสาขา ด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ปัจจุบันในสาขาสังคมวิทยา การศึกษาได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่ในเรื่องอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหลและหลากหลาย ความพิการอาจไม่ใช่อัตลักษณ์อย่างเดี่ยวของบุคคล แต่ยังมีอัตลักษณ์เพศสภาพ เชื้อชาติ สีผิว รักร่วมเพศ เป็นต้น การทำความเข้าใจถึงประสบการณ์การใช้ชีวิตร่วมกับความบกพร่องของร่างกายหรือจิต รวมทั้งได้วิพากษ์จุดอ่อนของแนวคิดเชิงสังคมที่มีอยู่ก่อนหน้า (Social model of disability) ซึ่งมีสมมติฐานถึงความพิการที่เป็นคุณสมบัติตายตัวซึ่งเป็นอิทธิพลของแนวคิดของยุคสมัยใหม่ หรือการศึกษาที่กล่าวถึงอัตลักษณ์ในเรื่องเป็นคุณสมบัติติดไปกับตัวบุคคล เป็นเรื่องของพฤติกรรมเบี่ยงเบน มลทินหรือการตีตรา และการปรับตัวเพื่อให้อยู่ในสังคมตามปกติ อันเป็นการ มองคนพิการในเชิงลบและไม่เปิดให้คนพิการมีโอกาสสร้างสรรค์มากนัก

Swain and French (2000) ได้นำเสนอแนวคิด Affirmative model ซึ่งเป็นมุมมองที่มีต่อความพิการและความบกพร่องในเชิงบวกทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม คนพิการสามารถรู้สึกว่ามีชีวิตที่มีคุณค่าได้แม้จะมีความบกพร่องหรือเป็นคนพิการ Donna Reeve (2002) นำเสนอการใช้แนวคิดหลังโครงสร้างนิยม ของฟูโก้ คือ “Technologies of power” (เทคโนโลยีแห่งอำนาจ) และ “Technologies of self” (เทคโนโลยีแห่งตัวตน) มาประยุกต์เพื่อศึกษาการสร้างอัตลักษณ์ของคนพิการ อำนาจที่อยู่ในสังคม สร้างความกดดันให้แก่คนพิการ รูปแบบการกระทำที่เป็นอคติต่อคนพิการไม่ได้มีเฉพาะเรื่องทางกายภาพ เช่น อาคาร การก่อสร้าง หรือกฎระเบียบ แต่ยังมีเรื่องของสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจและอารมณ์ อันทำให้คนพิการรู้สึกเจ็บปวด ใจ ไร้คุณค่า และเป็นรากลึกของภาพเชิงลบที่มีต่อ คนพิการในสังคม ดังตัวอย่าง คนพิการรู้สึกโกรธ หงุดหงิด ที่ไม่สามารถเข้าไปยังอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือบริการขนส่งสาธารณะได้ ความรู้สึกอายเมื่อมีคนจ้องมองขณะที่อยู่บนถนนหนทาง คนพิการใช้เทคโนโลยีแห่งตัวตนโดย เพื่อจัดการกับภาพลักษณ์ทางลบที่สังคมหยิบยื่นให้ เช่น การเข้าสู่กระบวนการ “Coming out” ซึ่งเป็นการ ประกาศตัวต่อสาธารณะถึงความพิการของตนเองโดยมีความรู้สึกเป็นบวกต่อตนเอง การเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มคนพิการ อัตลักษณ์ความพิการของบุคคลเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม ความเชื่อ การปฏิบัติในสังคม มากกว่าที่จะเป็นผลผลิตของตัวบุคคลเอง มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจอยู่ในระดับต่างๆ ภายในสังคม อัตลักษณ์ความพิการเองก็มีได้มีอยู่เป็นแก่นแกนอันเดียวของบุคคล ดังนั้นการใช้แนวคิดอัตลักษณ์ความพิการเพื่อเป็นสัญลักษณ์เชิง

การเมืองนั้น มิได้หมายความว่าคนพิการทุกคนจะมีประสบการณ์กับอุปสรรคและการเลือกปฏิบัติในสังคมด้วยเหตุแห่งความพิการในระดับเดียวกันหมดเท่านั้น แต่ยังได้รับผลกระทบที่แตกต่างกันอันเนื่องมาจาก เพศ อายุ ชนชั้น เชื้อชาติ ซึ่งส่งผลต่อประสบการณ์ความพิการด้าน เศรษฐกิจและสังคมที่ต่างกัน ผู้ที่มีลักษณะความบกพร่องต่างกันก็จะมีอุปสรรคต่างกันด้วย

Weeber (2004) ศึกษาการพัฒนาอัตลักษณ์ความพิการของผู้นำชุมชนของคนพิการและใช้ทฤษฎี Optimal Theory of Psychology ซึ่งมีพื้นฐานมาจากมุมมองของชาวแอฟริกันและชนกลุ่มน้อย ซึ่งให้ความสำคัญกับสภาวะในเชิงจิตวิญญาณของสรรพสิ่ง เป็นมุมมองที่ให้คุณค่าภายในของบุคคล การดำรงอยู่ที่ค้นหาความรู้ด้วยตัวเอง อัตลักษณ์ของบุคคลอันเชื่อมโยงกับบรรพบุรุษ คนรุ่นต่อไปในอนาคต ชุมชน และธรรมชาติ ความสัมพันธ์ในโลกเป็นแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน ร่วมมือกัน นำไปสู่สันติภาพ ความสุข ความสามัคคี และความเป็นอยู่ดีขององค์กร รวมทั้งหมด รูปแบบการพัฒนาอัตลักษณ์ เรียกว่า The six-phase model of Optimal Theory Applied to Identity Development (OTAID) งานวิจัยพบว่าปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาอัตลักษณ์ความพิการของผู้ร่วมในการวิจัยคือ ความเชื่อ ค่านิยม และข้อนิฐานทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรื่องความพิการในสภาพแวดล้อม การศึกษา ชุมชนของคนพิการ บุคลิกส่วนบุคคล อายุที่เริ่มมีความพิการ กระบวนการสรรคน์ ต่อความพิการแบบใหม่ ต้นแบบ และอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ รวมทั้งระยะเวลาที่ผูกพันอยู่กับชุมชนของคนพิการ อัตลักษณ์ความพิการพัฒนาขึ้นในกระบวนการสองมิติด้วย กัน กระบวนการแรกคือการรวมเอาความพิการในลักษณะเชิงสร้างสรรค์เข้าเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนและนำตัวเข้าร่วมในชุมชนของกลุ่มคนพิการ กระบวนการที่สองเกี่ยวข้องกับการแผ่ขยายความเข้าใจประสบการณ์ความพิการในชีวิตตนเองออกไปให้รวมถึงที่ความเข้าใจต่อความพิการลักษณะต่าง ๆ กลุ่มชนหลากหลายที่ต่อสู้เพื่อสิทธิเท่าเทียม และทำที่สุดมีความรู้สึกทางจิตวิญญาณ เป็นหนึ่งเดียวกับมนุษยชาติทั้งปวง

นอกจากนี้มีการกล่าวถึงการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ (Identity politics) การนำเรื่องของร่างกาย (Body) เข้ามาใช้ในการศึกษาอีกครั้งเป็นกุญแจหนึ่งของการต่อสู้เกี่ยวกับเรื่องอัตลักษณ์ ในวัฒนธรรมบริโภคนิยมมีการให้คุณค่าเรื่องร่างกายว่าต้องมีความสมบูรณ์ การนำเสนอภาพตัวแทนของความพิการจึงเป็นเรื่องของความผิดพลาด ไม่สมบูรณ์ ทำให้คนที่ไม่มีอาการเกิดความกังวลว่าจะเกิดความพิการ ความกลัวที่เกิดขึ้นทำให้คนเราใช้วิธีหลบหลีก พูดยุให้ร้าย หรือแม้กระทั่งทำลาย ซึ่งจากการนำเสนอภาพความพิการในสื่อสะท้อนให้เห็นถึงความกลัวและอคติ ซึ่งเป็นการสร้างความอับใจให้กับตัวตนของผู้ผลิตสื่อนั่นเอง

การเมืองเรื่องอัตลักษณ์เป็นเรื่องของกลุ่มผู้ที่ถูกกดขี่และกลุ่มชายขอบ Fine and Asch (1988 ใน Barnes and Mercer, 2001, p.525) พบว่าร้อยละ 74 ของคนพิการบอกว่ามีความรู้สึกว่ามีอัตลักษณ์ร่วมเกี่ยวกับความพิการ ความรู้สึกนี้ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง การเปลี่ยนผ่านไปสู่อัตลักษณ์ของความพิการเป็นกระบวนการที่ช้าและไม่แน่นอน การบอกถึงความพิการของตนเองไม่แน่นอนตายตัวแต่เปิดสำหรับการปรับเปลี่ยน ความไม่แน่นอนเกิดขึ้นเพราะมีการปะทะประสานกับอัตลักษณ์แบบอื่นด้วย เช่น การเป็นคนพิการ ผู้หญิงผิวขาววัยรุ่น การเป็นคนพิการชายผิวดำสูงอายุ

Nick Watson (2002) พบว่ามีคนที่แม้มีความบกพร่องของร่างกายแต่ไม่ได้เลือกที่จะนิยามตนเองว่าเป็นคนพิการ ซึ่งยืนยันถึงประเด็นข้อสงสัยให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องการคนที่ม้อัตลักษณ์ความพิการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนว่า ขบวนการจะอ้างว่าเป็นตัวแทนคนพิการอย่างครอบคลุมได้อย่างไร ในเมื่อความพิการมีลักษณะหลากหลายและคนให้นิยามหรือความสำคัญต่อเรื่องความพิการไปอย่างแตกต่างกัน

จากแนวคิดหลังสมัยใหม่ที่เน้นในเรื่องอัตลักษณ์ที่เลื่อนไหลและหลากหลาย มองว่าสังคมได้จำแนกแยกแยะผู้ที่มีความแตกต่างจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ ตั้งชื่อแยกเป็นกลุ่ม ประเภทต่างๆ การจัดแยกประเภทอย่างนี้ เป็นการสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น (Social construction) ความสามัคคีเป็นหนึ่งในสังคมไม่ใช่การสลายความแตกต่างแต่ควรยอมรับความแตกต่าง สำหรับแนวคิดหลังสมัยใหม่ การเมืองเรื่องความพิการมีความน่าสนใจเพียงประเด็นเรื่องความพิการแต่เพียงประเด็นเดียว แต่ควรสนใจมิติที่ทำให้เกิดการกดขี่ขึ้นด้วย เช่น อายุ เพศสภาพ เชื้อชาติ

อย่างไรก็ดีกลุ่มนักเคลื่อนไหวทางสังคมที่ยึดในแนวคิด Social model of disability บางส่วนให้ความเห็นว่าการนำเรื่องอัตลักษณ์เข้ามาศึกษา โดยนำเรื่องของการบกพร่องของร่างกายและประสบการณ์ชีวิตของบุคคลที่มีต่อ ความพิการอาจนำไปสู่การกลับไปศึกษาในมิติเชิงการแพทย์เหมือนที่ผ่านมามาก ซึ่งเป็นการเล่าถึงประวัติชีวิตที่น่าสะเทือนใจหรือวิเคราะห์ตามลักษณะของโรคตั้งที่สังคมวิทยาการแพทย์ทำอยู่ รวมทั้งจะไม่สามารถส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจถึงอิทธิพลทางสังคมและการเมืองที่ส่งผลต่อ อความพิการได้ จะเห็นได้ว่าเราสามารถศึกษาความพิการด้วยกรอบคิดที่หลากหลาย เริ่มตั้งแต่แนวคิดด้านการแพทย์ แนวคิดหลังโครงสร้างนิยม อาจจะมีผลผลิตซ้ำวิธีศึกษาและการเน้นที่ปัจเจกของแนวคิดด้านการแพทย์ ยกเว้นแต่จะให้คงมีการวิเคราะห์ถึงความเชื่อมโยงกับเรื่องสังคม ได้แก่ ความยากจน การไร้พลัง และการเลือกปฏิบัติ ดังที่สังคมวิทยาและการศึกษาว่าด้วยความพิการ (Disability Studies) ได้พยายามที่จะรักษาความเชื่อมโยงนั้นไว้ (Gareth William, 2001, pp.140-141)

2. การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ

Crewe and Zola (2001) การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ (Independent Living) ถูกเรียกว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นรูปแบบการบริการ เป็นรูปแบบการวิจัย หลักแนวคิดใหม่ ซึ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิบัติทางความคิดที่มีอยู่ในสังคมอเมริกันขณะนั้นช่วงทศวรรษ 1970 อันนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคม และวัฒนธรรมและเป็นจุดสำคัญในประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนพิการ การเคลื่อนไหวทางสังคมของการดำรงชีวิตอิสระเริ่มจากในประเทศสหรัฐอเมริกาและแผ่ขยายไปในประเทศในภูมิภาคต่างๆ ในโลก ในที่นี้จะได้กล่าวถึงความหมาย และเนื้อหาซึ่งกลุ่มพิการใช้คำว่ากระบวนการคนพิการเป็นการแสดงถึงการเปลี่ยนฐานความคิดใหญ่ในเรื่องความพิการ

การให้ความหมาย “การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ”

ในการประชุมสุดยอดนานาชาติเรื่อง การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 21-25 พ.ศ.2542 ได้มีการกล่าวถึงเรื่องปรัชญา (Philosophy) ของการดำรงชีวิตอิสระไว้ ปรากฏว่าประเทศต่างๆ ในภูมิภาคของโลกได้ให้ความหมายในรายละเอียดที่ต่างกัน ประเทศในภูมิภาคอเมริกาเหนือและยุโรปได้กล่าวถึงปรัชญาการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการในเรื่องของสิทธิของพลเมือง (Civil Rights) แยกชัดเจนจากการกล่าวถึงบริการการ ดำรงชีวิตอิสระ (Independent Living Services) และกิจกรรมอื่นที่สนับสนุนเรื่องการเคลื่อนไหวทางสังคมเรื่องสิทธิคนพิการโดยรวม (Overall Disability Rights Movement) บริการการดำรงชีวิตอิสระเป็นส่วนที่สำคัญหนึ่งในประเด็นเรื่องการเคลื่อนไหวสิทธิคนพิการทั้งหมดในประเทศ

ประเทศในภูมิภาคเอเชีย และซีกโลกใต้ได้กล่าวถึงปรัชญาการดำรงชีวิตอิสระรวมเข้าในเรื่องสิทธิมนุษยชนสากล ไม่มีการแบ่งแยกออกเป็นเรื่อง ปรัชญา บริการ ศูนย์บริการ หรือการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านคนพิการในประเทศ เรื่องการดำรงชีวิตอิสระถูกกล่าวรวมเข้าเป็นเรื่องความก้าวหน้าในการเคลื่อนไหวด้านคนพิการในประเทศ

นอกจากนี้มีการอภิปรายเกี่ยวกับการจัดบริการในประเทศต่างๆ ว่า มีรูปแบบที่หลากหลายขึ้นอยู่กับสังคม วัฒนธรรม แต่ในท้ายที่สุดทุกประเทศร่วมกันประกาศตกลงในเรื่องหลักคิดที่เป็นความเห็นร่วมกันทั้งโลก เรื่องการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ คือ

- ชีวิตมนุษย์ทุกชีวิตมีคุณค่า และมนุษย์ทุกคนควรมีทางเลือกในชีวิตที่จะเลือกเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในชีวิต

- หลักการพื้นฐานของปรัชญาการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการคือ สิทธิมนุษยชน การกำหนดวิถีชีวิตตนเอง การช่วยเหลือตนเอง การเสริมพลัง การรวมอยู่ในสังคม การที่จะเสี่ยง และการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

Ratzka (1997) ผู้นำคนพิการในประเทศสวีเดนได้เขียนสรุปถึงความหมายของการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ ที่เข้าใจง่ายและครอบคลุม คือ

“การดำรงชีวิตอิสระเป็นปรัชญา และการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มคนพิการ ซึ่งมีเป้าหมายในการบรรลุถึงความสามารถในการตัดสินใจด้วยตนเอง (self-determination) โอกาสที่เท่าเทียม (equal opportunities) และการเคารพตนเอง (self-respect) การดำรงชีวิตอิสระไม่ได้หมายถึงเราต้องการทำทุกอย่างด้วยตัวเองทั้งหมดและไม่ต้องการใครมาเกี่ยวข้องหรือต้องการแยกออกไปอยู่ต่างหาก การดำรงชีวิตอิสระ หมายถึง เราต้องการที่จะสามารถเลือก และควบคุมการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ซึ่งพี่น้องที่ไม่มีคามพิการ เพื่อนบ้านหรือเพื่อนมองข้ามจุดนี้ไป เราต้องการเติบโตอยู่ในครอบครัว ไปโรงเรียนใกล้บ้าน ใช้รถโดยสารประจำทางคันเดียวกับเพื่อนบ้าน ทำงานที่ตรงกับความรู้ความสามารถ รวมทั้งมีครอบครัวของตัวเอง เหมือนกับผู้คนทั่วไป เราต้องการที่จะดูแลชีวิต คิด และพูดเพื่อตัวของเราเอง เพื่อให้สนองตามที่เราต้องการ เราจะต้องสนับสนุนและเรียนรู้จากกันและกัน และทำงานเพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมือง อันจะนำไปสู่การคุ้มครองทางกฎหมายแก่สิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมืองของพวกเขา”

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์การทำงานด้านคนพิการ

แหล่งกำเนิดเริ่มต้นของการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการเกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา ราวช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 ขณะที่มีการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิขอ งชนกลุ่มน้อยในสังคม และการตระหนักถึงบทบาทของผู้บริโภคที่ไม่ใช่เพียงแค่ผู้รับบริการเท่านั้น แต่จะต้องมีความรู้และสามารถมีสิทธิในการตรวจสอบคุณภาพบริการด้านสุขภาพและการฟื้นฟูสมรรถภาพได้

การทำความเข้าใจเรื่องการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการอย่างถ่องแท้ต้องทำความเข้าใจจากลักษณะพื้นฐานซึ่งมีเนื้อแท้ที่เป็นเรื่องของจิตวิญญาณการเคลื่อนไหวทางสังคม DeJong (2001, pp. 4-21) นักวิจัยอาวุโสด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการกล่าวว่าการเคลื่อนไหวทางการดำรงชีวิตอิสระไม่ใช่เป็นเพียงการเคลื่อนไหวจากกลุ่มรากหญ้าเพื่อเสนอสิทธิ

การรับบริการแบบใหม่เท่านั้น แต่มีเจตนาที่จะเปลี่ยนแนวคิดของนักวิชาชีพด้านงานคนพิการ และนักวิจัย เกี่ยวกับรูปแบบการจ้ดบริการที่ไม่เคยมีมาก่อน และทิศทางการวิจัยที่ฉีกแนวไปจากเดิม โดยมุ่งที่จะเปลี่ยนวิถีและมุมมองด้านคนพิการตั้งแต่ระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติ รวมทั้งงานด้านวิชาการ การดำรงชีวิตอิสระไม่ใช่การนำเสนอเทคนิคการทำงานใหม่ที่ก้าวหน้า แต่ **เป็นการนำเสนองานความคิดทางสังคมที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจากกลุ่มผู้ที่ประสบปัญหาเองโดยตรง** สิ่งที่การดำรงชีวิตอิสระเสนอและไม่เคยมีการกล่าวถึงมาก่อน คือ **เปิดโอกาสให้คนพิการล้มเหลวได้ ตัดสินใจเลือก กที่จะ “เสี่ยง” ว่าจะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สังคมอาจจะให้ความหมายว่าดีหรือไม่ดีก็ได้**

แกนแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อเรื่องการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ ได้แก่ สิทธิมนุษยชน (Civil rights) การคุ้มครองผู้บริโภค (Consumerism) กลุ่มช่วยเหลือตนเอง (Self-help) การลดความพึ่งพิงกับการแพทย์ (Demedicalization / self-care) และการลดบริการแบบสถาบัน (Deinstitution / Normalization / Mainstreaming)

กลุ่มพลังเคลื่อนไหวเสนอว่าปรัชญาแนวคิดการดำรงชีวิตอิสระเป็นการเปลี่ยนกระบวนการคิดของการทำงานและการวิจัยด้านคนพิการทั้งกระบวนการ โดยเปรียบเทียบ เทียบกับแนวคิดเดิมที่ใช้ในการทำงาน ดังตารางที่ 1 แนวคิดการฟื้นฟูสมรรถภาพเป็นแนวคิดหลักที่ใช้อยู่ในการจัดทำนโยบายและให้บริการฟื้นฟูสมรรถภาพ ความสนใจอยู่ที่การพิจารณาถึงความสามารถในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน (Activities of Daily Living – ADL) หรือความสามารถในการทำงานที่มีรายได้ สมมติฐานของปัญหาอยู่ที่ตัวบุคคล ซึ่งมีความผิดปกติ ดังนั้นบุคคลต้องปรับเปลี่ยน ผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ จะเป็นผู้สอนการแก้ปัญหา คนพิการมีบทบาทเป็นผู้ป่วย ความสำเร็จของกระบวนการอยู่ที่คนพิการสามารถทำกิจกรรมได้ตามแผนการฟื้นฟูสมรรถภาพที่วางไว้

ในต้นทศวรรษ 1970 นั้นเองมีปรากฏการณ์แปลกที่เกิดขึ้น พบว่าคนพิการรุนแรงสามารถดำรงชีวิตอิสระได้โดยปราศจากบริการฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้เชี่ยวชาญ เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าชีวิตของคนพิการที่มีความสุขไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้เชี่ยวชาญก่อนเสมอ ่อไป แนวคิดการดำรงชีวิตอิสระเห็นว่าปัญหาอยู่ที่กระบวนการฟื้นฟูสมรรถภาพ ซึ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพิง รอความช่วยเหลือระหว่างผู้เชี่ยวชาญกับผู้รับบริการ อุปสรรคยังมีอยู่ในสภาพแวดล้อมภายนอกทั้งด้านกายภาพ และกลไกทางสังคม การออกจากปัญหาเหล่านี้ได้คือ การ เปลี่ยนสถานะจากบทบาทผู้ป่วย เป็นบทบาทผู้บริโภค รูปแบบหลักของการดำรงชีวิตอิสระคือ เรื่องการพิทักษ์สิทธิ การให้คำปรึกษาฉันเพื่อน กลุ่มช่วยเหลือกันเอง และจัดอุปสรรคด้านกายภาพและทัศนคติในสังคม

ตารางที่ 2.1

เปรียบเทียบแนวคิดรูปแบบการทำงานด้านคนพิการต่าง ๆ
กับแนวคิดการดำรงชีวิตอิสระ

	<p>รูปแบบเชิงการแพทย์ การฟื้นฟูสมรรถภาพ ระบบบริการ-ความช่วยเหลือในชุมชน รูปแบบการสงเคราะห์ (Medical model, Rehabilitation, Community assistance – service delivery system, Charity Paradigm)</p>	<p>แนวคิดการดำรงชีวิตอิสระ Independent Living Paradigm</p>
<p>นิยามของ ปัญหา</p>	<p>ความบกพร่องของอวัยวะด้านร่างกายและ จิตใจ ขาดทักษะอาชีพ ขาดการศึกษา ขาดสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม ขาดทักษะทางการเมืองและวัฒนธรรม</p>	<p>การพึ่งพิงผู้เชี่ยวชาญ ครอบครัวและผู้อื่น ทัศนคติและสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรค ขาดการคุ้มครองทางกฎหมาย ขาดการตระหนักถึงคุณค่าที่อยู่ในตัวของ คนพิการ</p>
<p>จุดของปัญหา</p>	<p>อยู่ที่ตัวบุคคล (บุคคล “สูญเสีย” “ป่วย” และ ต้องการการ “รักษา” ปรับเพื่อให้เข้าอยู่ใน สังคม)</p>	<p>อยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคม- เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ในสิ่งแวดล้อมทาง กายภาพ ในกระบวนการทำงาน จากรูปแบบ เชิงการแพทย์ ฟื้นฟูสมรรถภาพ ระบบการ จัดบริการหรือการสงเคราะห์ (เพราะสร้างให้ เกิดความคิดที่คอยพึ่งพาผู้อื่น)</p>
<p>การแก้ปัญหา</p>	<p>การบำบัดรักษาของผู้เชี่ยวชาญ การจัดการแบบรายบุคคล ที่เรียกว่า “case management” หรืองานอาสาสมัครที่ มีมาจากความรู้สึกสงสาร</p>	<p>1) การพิทักษ์สิทธิ์ (advocacy) 2) การขจัดอุปสรรค (barrier removal) 3) เป็นผู้บริโภครายบุคคลสามารถเลือกบริการได้ 4) การเป็นต้นแบบและผู้นำของเพื่อนคน พิการด้วยกัน 5) การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเอง -- ทั้งหมดจะนำไปสู่สังคม- เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองที่มีความเท่าเทียม</p>

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

	รูปแบบเชิงการแพทย์ การฟื้นฟูสมรรถภาพ ระบบบริการ-ความช่วยเหลือในชุมชน รูปแบบการสงเคราะห์ (Medical model, Rehabilitation, Community assistance – service delivery system, Charity Paradigm)	แนวคิดการดำรงชีวิตอิสระ Independent Living Paradigm
บทบาททาง สังคมของ บุคคล	ผู้ที่มีความพิการเป็น “ผู้ป่วย” “ผู้ขอรับบริการ (patient/client)” “ผู้รับการสงเคราะห์” หรือ ในหลายสถานการณ์ คนพิการอาจไม่มี บทบาททางสังคมเลย	สมาชิกของครอบครัวและชุมชน ผู้บริโภค (consumers) หรือ ลูกค้า (customers) หรือ ผู้ใช้บริการ - - มีบทบาท เหมือนคนทั่วไปในสังคม
ผู้ควบคุม	ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาชีพ	บุคคลที่มีความพิการหรือบุคคลหรือองค์กรที่ คนพิการมอบหมายให้ดำเนินการ
ผลที่ต้องการ	คนพิการดูแลตนเองได้มากที่สุด (maximum self-care หรือ ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ให้ได้เต็มความสามารถ) ทำงานมีรายได้ใน ระบบการฟื้นฟูสมรรถภาพทางอาชีพได้ ไม่มีการเข้าร่วมกับสังคมไม่ได้ (“social misfits”) หรือไม่มีผู้รับบริการที่ถูกบอกให้ทำ (no “manipulative clients”)	สามารถเลือกและควบคุมการดำเนินชีวิตใน ระดับที่ยอมรับได้ในการมีชีวิตร่วมในสังคม มีความภูมิใจในความสามารถที่เป็น เอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละบุคคล มีความคิดต่อความพิการในเชิงบวก (positive disability identity)

ข้อมูลในตารางข้างต้นถูกพัฒนาขึ้นแรกเริ่มโดย Gerben DeJong ใน พ.ศ. 2522 ปัจจุบันปรับปรุงโดย
โรงพยาบาลการฟื้นฟูสมรรถภาพแห่งชาติในกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. เมื่อ Maggie Shreve ที่ปรึกษาการพัฒนางองค์กร
ด้านสิทธิคนพิการ และ Steven Brown ที่ปรึกษาด้านนโยบายคนพิการและผู้ร่วมก่อตั้งสถาบันวัฒนธรรมว่าด้วย
เรื่องความพิการ (Institute for Disability Culture) ในเมืองซานตาเฟ เข้ามาร่วมงาน

Source: IL NET. Participant's Manual. A national Teleconference & Webcast, "The
Independent Living Movement: Where We've Been, Where We're Going". April 12,
2004. p. 47.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ

การเคลื่อนไหวเรื่องการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการเริ่มต้นในช่วงต้นทศวรรษ 1970 และได้รับการศึกษาวิจัยใน 2 เรื่องหลักคือ การวิพากษ์เกี่ยวกับแนวคิดและการเคลื่อนไหวทางสังคม และนโยบายสวัสดิการสังคมและการจัดให้บริการขององค์กร

การวิพากษ์เกี่ยวกับแนวคิดและการเคลื่อนไหวทางสังคม

หลังจากแนวคิดเริ่มเป็นที่รู้จักในสังคมมากขึ้นและเริ่มขยายแนวคิดสู่ต่างประเทศ มีการศึกษาเพื่อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับแนวคิด ดังเช่น Williams (1983 ใน Pfeiffer, 2005, p.32) กล่าวว่างานเขียนครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2522 ของ DeJong นักคิดคนสำคัญของแนวคิดการดำรงชีวิตอิสระเป็นการมองในมุมที่แคบ คำศัพท์ที่ใช้มีความกำกวม และวิธีการศึกษามีความซับซ้อนโดยไม่จำเป็น การที่เน้นลัทธิปัจเจกนิยมและตลาดเสรีเกิดจากการเข้าใจผิดเกี่ยวกับการทำงานของกลไกสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ โดยเสนอแนะว่าหากยังคงติดอยู่กับเรื่องของผู้บริโภคที่เป็นปัจเจกและผู้รับบริการ ก็จะทำให้ขาดการรับรู้ในเรื่องของอำนาจและโครงสร้างสังคมไป อันจะทำให้เกิดความอ่อนแอเหมือนกับที่เกิดในงานวิจัยด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพ ที่ผ่านมารวมทั้งยังให้ความหมายว่าการดำรงชีวิตอิสระให้ความสำคัญกับเรื่องบริการมากกว่าเรื่องสิทธิ การดำรงชีวิตอิสระยังเล่นบทบาทเป็นนักวิชาชีพผู้เชี่ยวชาญและมาทำหน้าที่จัดให้บริการซึ่งเป็นการดำรงบทบาทการครอบงำอยู่ด้วย ปัจจุบันมีการปรับปรุงเนื้อหาดังปรากฏในตารางที่ 1.1

Oliver and Zarb (1997, pp. 203-207) อธิบายถึงการเคลื่อนไหวการดำรงชีวิตอิสระว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New social movement) ซึ่งมีลักษณะกล่าวคือ

1) เป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มช่วยเหลือกันเองที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างเรื่องราวของปัจเจกกับการเมืองในสาธารณะ (Personal and political) ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ดังตัวอย่างของศูนย์การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการที่ตั้งขึ้นในประเทศต่างๆ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ออสเตรเลีย แคนาดา ญี่ปุ่น เป็นต้น ศูนย์มีความพยายามที่จะเกิดการตระหนักในคุณค่าตนเองของบุคคล และทำกิจกรรมด้านการเมืองที่มุ่งแก้ปัญหาโดยให้กลุ่มคนพิการเป็นผู้ริเริ่ม

2) มีการวิพากษ์สังคมที่ทำให้เกิดการกีดกัน ขบวนการเคลื่อนไหวการดำรงชีวิตอิสระ (Independent Living Movement) ได้วิพากษ์โครงสร้างสังคมและการจัดตำแหน่งแห่งที่ของคนพิการในสังคม หลักการเบื้องต้นการเคลื่อนไหวคือการเห็นว่าบุคคลพิการไม่สามารถเกิดการ

ตระหนักในคุณค่าตนเองได้เกิดมาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่ไม่เอื้อหนุน บริการทางสังคมเป็นการจำกัดบุคคลแทนการส่งเสริม จึงเคลื่อนไหวที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ดังกล่าว โดยเริ่มจากการบ่งชี้ปัญหาและจัดแจงทำหน้าที่ผู้ให้บริการอันเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่สังคม โดยคนพิการเป็นผู้ควบคุมการบริการเอง

3) กลุ่มคนที่สนับสนุนเป็นชนชั้นกลางใหม่ซึ่งไม่พอใจกับสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ดำรงอยู่เพราะทำให้คุณภาพชีวิตตกต่ำลง ขบวนการเคลื่อนไหวคนพิการมีความสนใจในเรื่องคุณภาพชีวิตของคนพิการ แม้กลุ่มคนพิการที่เข้าร่วมในขบวนการจะเป็นชนชั้นกลางแต่การเคลื่อนไหวยังมีจุดมุ่งหมายไปยังกลุ่มคนพิการอีกจำนวนมากที่ยังคงประสบความยากลำบากทางเศรษฐกิจและการเสียเปรียบทางสังคม

4) มีการเคลื่อนไหวข้ามขอบเขตของประเทศกลายเป็นในระดับนานาชาติ

นโยบายสวัสดิการสังคมและการจัดให้บริการขององค์กร

เมื่อมีการลงมือปฏิบัติตามนโยบาย ก็เท่ากับเป็นกา รเปิดโอกาสให้ปัญหาที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อนได้แสดงตัวออกมาด้วย ในช่วงหลัง พ .ศ. 2530 เป็นต้นมา เป็นการทบทวนการเคลื่อนไหวการปฏิบัติตามนโยบายการดำรงชีวิตอิสระของคนพิการในสหรัฐอเมริกา และยุโรป พบประเด็นปัญหาสำคัญ คือ การดำรงชีวิตอิสระ ไม่ได้นำไปสู่การเข้าสู่สังคมของคนพิการทุกกลุ่ม และยังมี การแยกเลือกปฏิบัติ เช่น กลุ่มคนพิการทางร่างกายจะเป็นกลุ่มผู้ที่ได้รับบริการมากกว่าคนพิการประเภทอื่น นอกจากนี้คนพิการที่มีผิวดำ เชื้อชาติละตินอเมริกัน หรือเอเชีย หรือชาติอื่นที่เป็นกลุ่มคนจำนวนน้อยภายในประเทศ คนพิการที่มีอายุมาก คนพิการที่อยู่ในชนบทหรือพื้นที่สลัมในเมือง ไม่สามารถเข้าถึงบริการได้

การเคลื่อนไหวในประเทศอังกฤษ ได้แสดงการแก้ไขปัญหานี้ก่อนโดยการขยายสวัสดิการการจ่ายเงินตรง (Direct Payment) ออกไปสู่กลุ่มเป้าหมายอื่นที่ไม่ใช่เฉพาะคนพิการเท่านั้นดังปรากฏในพระราชบัญญัติการดูแลในชุมชน พ.ศ.2533 (Evan, 2003) ในสวีเดน ศูนย์การดำรงชีวิตอิสระฯ พยายามจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุที่มีความพิการ คนพิการทางจิตใจและสติปัญญา รวมทั้งรณรงค์ให้ มีการจ่ายเงินตรงให้ แก่เยาวชนที่มีความพิการอายุ 16 ปีขึ้นไป และจ่ายให้กับครอบครัวที่มีลูกพิการ (Campbell, 2003) ในสหรัฐอเมริกามีความตื่นตัวในเรื่องนี้มากขึ้น สภาศูนย์การดำรงชีวิตอิสระแห่งชาติของสหรัฐอเมริกากล่าวถึงเป้าหมายอันดับแรกของการเคลื่อนไหวในปัจจุบัน คือ เรื่องของการครอบคลุมกลุ่มคนพิการทุกประเภท (Cross-disability)

การแบ่งแยกทางสังคมที่เกิดในสังคมโดยรวมอันเนื่องมาจากเชื้อชาติ อายุ ฯลฯ ดูเหมือนว่าเกิดขึ้นภายในสังคมของกลุ่มคนพิการด้วย การไม่สามารถครอบคลุมกลุ่มคนพิการ

ทั้งหมดเกิดขึ้นจริงและได้รับการตระหนักรู้ ส่วนการแก้ปัญหาที่จำเป็นต้องอาศัยพลังของกลุ่มคนพิการ และกลุ่มคนในสังคมอีกมากที่ต้องช่วยกันในเรื่องนี้

ในสหรัฐอเมริกา ช่วงทศวรรษ 1990 การศึกษาส่วนใหญ่เกี่ยวกับการบริหารองค์กร เพื่อให้พัฒนาการจัดบริการของศูนย์การดำรงชีวิตอิสระให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและครอบคลุม กลุ่มคนพิการหลากหลาย เช่น การรับรู้ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศูนย์การดำรงชีวิตอิสระ ที่มีประสิทธิภาพ การประเมินผลการทำงานของกรฝึกอบรมเพื่อเพิ่มความสามารถของ เจ้าหน้าที่ศูนย์การดำรงชีวิตอิสระฯ ผลกระทบของการรับเงินสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การสำรวจความหลากหลายทางวัฒนธรรมภายในศูนย์การดำรงชีวิตอิสระฯ การเปรียบเทียบบริการผู้ช่วยเหลือส่วนตัวแบบผู้ บริโภคเป็นผู้เลือกกับผู้ทีหน่วยให้บริการเป็นผู้จัดหาให้ การใช้บริการของผู้รับบริการที่เป็นสมาชิกในชนกลุ่มน้อยทางชาติพันธุ์ การจัดการสวัสดิการเชื่อมโยงกับบริการของรัฐอื่น ข้อเสนอสำหรับการขยายบริการจัดหางานในโปรแกรมของศูนย์การดำรงชีวิตอิสระฯ บทบาทของศูนย์การดำรงชีวิตอิสระฯ ในการจัดบริการฟื้นฟูสมรรถภาพในชุมชนชนบท นวัตกรรม การจัดบริการในพื้นที่ชนบท เป็นต้น

จากการทบทวนบทความและงานวิจัยจะเห็นได้ว่าการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ของคน พิการมีส่วนสำคัญต่อการสร้างกลยุทธ์ ในการเคลื่อนไหวทางสังคม แม้จะมีการโต้แย้งกันในเรื่อง การมีหรือไม่มีอัตลักษณ์ความพิการ แต่ก็มีปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มคนพิการที่ส่งเสริมให้ เกิดอัตลักษณ์เชิงบวกและเชื่อว่าเป็นจะให้ผลดีแก่การเติบโตทางจิตใจและการดำรงชีวิตตั้งในการ เคลื่อนไหวศิลปะว่าด้วยเรื่องความพิการ (Disability art movement) และเป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มนัก เคลื่อนไหวทางสังคมของคนพิการว่าเป็นส่วนที่เกื้อกูลต่อการสร้างสำนักทางสังคมและการเมืองที่ มีต่อความพิการ

สำหรับการศึกษาเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ความพิการในกระบวนการการดำรงชีวิต อิสระโดยใช้แนวคิดหลังสมัยใหม่ยังไม่มีปรากฏมาก่อน หากจะมีความ เกี่ยวข้องอยู่บ้างจะเป็นการ อธิบายในด้านจิตวิทยา ในเรื่องการสร้างเชื่อมั่นในตนเอง (Self esteem) ซึ่งเห็นว่าเกิดขึ้นจาก ฟื้นฟูสมรรถภาพ โดยมีการดำรงชีวิตอิสระเป็นบริการส่วนหนึ่งของการฟื้นฟูสมรรถภาพ อีกทั้งการ ดำรงชีวิตอิสระของคนพิการเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ยืนอยู่บนฐาน นคิดเชิงสังคมและผู้นำคน พิการในการเคลื่อนไหวทางสังคมของบางประเทศกลับไม่เห็นประโยชน์ของการศึกษาที่เน้น ประสบการณ์ต่อความพิการในระดับบุคคล

อย่างไรก็ดีตามแนวคิดของหลังสมัยใหม่ที่กล่าวถึงคุณสมบัติของการไหลเลื่อนซึ่งไม่ผูกติดกับอยู่กับความหมายของคู่ตรงข้าม ความหมายของสิ่งหนึ่งถึงที่สุดแล้วกลับไปหมายรวมถึงสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมันเข้าไปด้วย สิ่งหนึ่งสามารถเป็นตัวมันและสิ่งที่ไม่ใช่ตัวมันด้วยในขณะเดียวกัน (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2544, น. 50) การศึกษาครั้งนี้อาจจะเป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยทำความเข้าใจในเรื่องอัตลักษณ์ ความพิการระดับบุคคลและสามารถให้.nyะที่เป็นประโยชน์แก่การเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับกว้างได้ไปพร้อมกัน